

II RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 255 (3).**

1925. a.

II Riigikogu koosolek 9. oktoobril 1925. a.
kell 5 p. 1.

Kokku on tulnud 81 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: Riigivanem **J. Jaakson**, siseminister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, teedeminister **K. Virma**, töö-koolekandeminister **Chr. Kaarna**, põllutöominister **A. Kerem**, haridusminister **H. B. Rahamägi**.

Päevakord:

1. Usutunnistusliikude ühingute ja nende liitude seadus — I lugemisel.

2. Matmispaikade seadus — üldkommissjoni ettepanek.

3. Perekonnaseisu seadus — üldkommissjoni ettepanek.

4. Perekonnaseisu seaduse maksmapanemise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

5. Üldise raudteeseaduse §§ 23—26 muutmisseadus — üldkommissjoni ettepanek.

6. Kodakondsusesse astumise sooviavalduste pealt võetava maksu seadus — üldkommissjoni ettepanek.

7. Komisjoni- ja vahetalituskontorite kautsjonimäärade seadus — üldkommissjoni ettepanek.

8. Õpetajate seminaaride seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

9. Aktsiisi seaduse §§ 1110. ja 1111. muutmise seadus — II lugemisel.

10. Kaubalaeva juhi kutse omandamise seadus — II lugemisel.

11. Kauba- ja abilaevade masinajuhtkonna ja -meeskonna sõidu seadus — II lugemisel.

12. Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **T. Kalbus**.

Sekretääri kohal sekretäär **J. Holberg**, pärast abisekretäär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 5.15 min.

I. Päevakorra täiendamine. Juhataja **T. Kalbus**: Avan Riigikogu koosoleku.

O. Liigand (rhv): Ma teen ettepaneku täiendada päevakorda, võttes I päevakorrapunktiks komisjonide täiendavad valimised.

Juhataja **T. Kalbus**: On tehtud ettepanek, võtta päevakorda I punktiks komisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Seega on päevakord kindlaks määratud.

2. Komisjonide täiendavad valimised. Ettepanek on tehtud, valida rkl. Laidoner'i asemele riigikaitse komisjoni rkl. Masik. Ettepanek on tehtud põllumeeste rühma nimel rkl. Martinson'i poolt.

Teiseks on tehtud ettepanek riigi majandusnõukogusse valida rkl. Laidoner'i asemele rkl. Masik.

Edasi on teadaanne: „Teatan seega, et ma väliskomisjonist tagasi astun. Rkl. K. Kornel.“ Rkl. Liigand teeb ettepaneku väliskomisjoni valida rkl. Kornel'i asemele rkl. Tõnisson.

Siis on teadaanne: „Riigikogu juhatusel. Mul on au teatada, et mina Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise õiguse seaduse muutmise seaduse komisjonist lahkun. J. Uibopuu.“ Ning teadaanne: „Riigikogu juhatusel. Mul on au teatada, et mina koosseisu ja kodukorra komisjonidest lahkun. Aleksander Tamm.“ Rkl. Uibopuu poolt on ettepanek tehtud Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise õiguse seaduse muutmise seaduse komisjoni Uibopuu asemele, ja koosseisu komisjoni ja kodukorra komisjoni Tamm'e asemele valida rkl. Anto.

Komisjonide valimiste hulgas on ka ettepanek, valida riigi majandusnõukogusse rkl. Laidoner'i asemele rkl. Masik. Riigikogus on niisugune praksis, et riigi majandusnõukogu valimised on eri päevakorrapunkti all. Sellepärast arvan mina, et seda ettepanekut ei saa tänase päevakorra juures arutada, see peaks järgmisel koosolekul sündima.

Ettepanekud olen Riigikogu liikmetele ette kandnud, kui selle vastu ei vaielda, panen kõik kandidaadid korraga hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ette pandud kandidaadid vastavatesse komisjonidesse valitud.

3. Haridusminister H. B. Rahamägi: Härrad Rahamägi era-korraline teadanne Ingeri koolide kohta.

Haridusminister H. B. Rahamägi: Härrad Riigikogu liikmed! Eile oli arupärimiste-koosolekute päevakorras arupärimine Ingeri koolide kohta. Seda arupärimist ei võetud vastu. Eileõhtuses kohalikus Saksa lehes „Revaler Bote“ avaldatakse kahetsust selle üle, et seda arupärimist vastu ei võetud. Seal ei avaldata aga üksi selle üle kahetsust, vaid räägitakse koguni, et haridusministeeriumi poolt surutakse vastu kohalikkude vähemusrahvaste soov eesti-keelsed koolid peale. Pealegi käsitlevad praegu Soomes vastavatel akadeemilistel koosolekutel seda küsimust mõned meie tegelased ja puudutavad Eesti-Ingeri haridus- ja kooliolusid ning opereerivad selle materjaliga, mis arupärimises esitati. Soomes on see küsimus teatavaid laieneid löönud, millest ma Vabariigi Valitsusele teatasin, ja mille põhjal loen ma tarvilikuks siin Riigikogule järgmist teadaannet ette kanda. Vabariigi Valitsus ja haridusministeerium ei ole ükskõikne olnud Soome-Ingeri küsimuses, vaid on algusest saadik, niikaua kui sõjategevus lõppenud, püüdnud seda küsimust elustada ja edendada. Ingeri maaosa ja Naroovagune maa tulid Eestile üle Vene rahulepingu põhjal ilma soomekeelsete koolideta, seal olid ainult venekeelsed koolid, kus Soome keelt ei õpetatud. Soome-Ingeri osa, kus oli ligi 250 Soome õppekeele kooli, jäi Venemaale. Koolid, mis Eestile üle tulid, nagu ma juba tähendasin, olid venekeelsed. Koha peal, nimelt Vistingi külas, tõsteti varsti küsimus üles, kas nad ei saaks emakeelseid kooli. See oli 1921. aastal. Selle peale saatis haridusministeerium järelepärimise, kellest koosneb vastav küla. Küsimise peale sai haridusministeerium vastuse, et seal külas on 33 ingerlast ja 21 venelast. Põhjendades sellele vastusele tegi haridusministeerium korralduse, et nimetatud külas võetakse tarvitusele koolides emakeelne õpetus. Juba 1921. aastal seadis haridusministeerium selle küsimuse laiemale alusele, tahtes selgusele jõuda, missugused rahvused Naroovagusel maa-alal elavad. Selle peale sai ministeerium järgmised andmed: seal on 1027 isurlast, 545 ingerlast, 47 eestlast, 216 venelast, 1 karjalane. Kui koha peal asi tuttavaks sai, mispärast neid andmeid kogutakse, hakkasid isurlased ja ingerlased ise liikuma ja soovi avaldama koolide kohta. Isurlased, kes juba ammu aega venestunud, nõudsid venekeelseid kooli. Ingerlased, kellele Eesti keel täiesti selge ja omane, nõudsid eestikeelseid kooli. Haridusministeerium ei tahtnud nende andmete põhjal, mis kohapealsed elanikud ise

oma rahvuse kohta andnud, seda küsimust põhimõttelikult otsustada. Sellepärast pööras haridusministeerium vastavate küsimistega Tartu ülikooli poole, kust toleaeagsed Soome kui ka Eesti professorid seletust andsid nii isurlaste kui Ingeris olevate venelaste kohta. Vastavalt nendele seletustele tegi haridusministeerium kohe 1922. aastal korralduse, et kohapeal emakeelse õpetamise peale üle mindaks. See tegi raskusi. Nimelt nõudsid kohapealsed elanikud-isurlased kategooriliselt venekeelseid kooli, teiselt poolt aga nõuti ingerlaste poolt eestikeelseid kooli. Peale selle tekkis veel muid raskusi, nimelt ei olnud kohalikkudes murrakutes ei õpperaamatuid ega õpetajaid. Kõige selle peale vaatamata on haridusministeerium selle poole püüdnud, et kohapealsed mitmesugused rahvuskillud saaksid emakeelseid kooli. Näiteks kui ühes külas, Väikülas, olid elanikud venekeelsete koolide poolt, kuna seal peaaegu kõik elanikud venelased olid, ainult väikene hulk ingerlasi, siis korraldas haridusministeerium nõnda, et kolmest Vene õpetajast üks ümber paigutati ja selle asemele ingerlane asetati. Selle peale kaebasid kohapealsed elanikud kohtusse, kohus aga andis haridusministeeriumi asutustele õiguse. Nõnda oli selles koolis sarnane korraldus loodud, et see õpetaja, keda asemele pandi, võis Ingeri keeles õpetust anda, ehk küll kohapealsed elanikud selle vastu olid. Seda tunnistab ise ka Soomes asuv „Karjala“ selts, mis Karjalasse puutuvate küsimustega tegemist teeb. Ta kirjutab haridusministeeriumile 1923. aastal: „Meie teame, et Eesti haridusministeerium pakkus elanikkudele soomekeelseid kooli, mida nad sugugi ei tahtnud, vaid koguni sarnasele põhimõttele vastu seisid.“ Kõigi vastuseismiste peale vaatamata on haridusministeerium katsunud koolipoliitikas niisugust tendentsi kohapeal läbi viia ka veel viimselt tänavu, 1925. a. määrustes, et elanikud oma rahvusteadvusele tagasi tuleksid. Esialgu oldi, nagu ütlesin selle vastu. Pikkamisi on aga asi niikaugele arenenud, et kohapealsetes koolides antakse õpetust nii ühele kui ka teisele rahvusele vastu tulles. Peale selle on siin veel ellu kutsutud Ingeri ja Eesti-Ingeri seltsid, korraldatakse pühapäevakoolisid ja kursusi, seda kõike selles mõttes, et rahvas äratada neis peituvaid rahvuslikke tundeid. Nõnda kõike kokku võttes peab ütleva, et pole õige, nagu surutaks siin peale rahvale võõraid rahvuslikke tundeid vastu ta enese tahtmist, või nagu ei oleks haridusministeerium midagi teinud vähemusrahvuste heaks. Siin on raskusi olnud. Kui asi nõnda ruttu ei ole edenendunud, kui mõnelt poolt soovitud, siis ühelt poolt on põhjus meie algkooliseaduses, mis Riigikogu poolt vastu võetud,

mille kallal on töötanud ka just need här-
rad, kes eilsele arupärimisele on alla kirju-
tanud. Seaduses on öeldud, et kohalikul rah-
val või kohalikkudel elanikkudel on õigus
oma soove avaldada algkoolide kohta. Teiselt
poolt on meie põhiseaduses öeldud, et igal
Eesti kodanikul, kes 20 aastat vana, on õigus
omale rahvust valida.

4. Usutunnis- Juhataja T. Kalbus:
tuslikekude Väljaspool järjekorda on
ühingute ja sõna siseministril.
nende liitude Siseminister **K. Ein-**
seadus — I luge- **bund:** Austatud Riigi-
misel. kogu liikmed! Usuühin-
gute ja nende liitude sea-

mus on ootamatult elavad läbirääkimised Riigi-
kogus esile kutsunud. See on ju arusaadav,
kui arvesse võtta asja tähtsust, neid mitme-
kesiseid huvisid, mis kirikuküsimuse ümber
keerlevad ja kui eriti arvesse võtta viimase aja
sündmust kiriku sisemises elus, mis võiksin
öelda, isegi teatavad kired esile toonud, nagu
seda välispidi võib otsustada. Ma olen kindel,
et kui seda viimaseaja sündmust kiriku sise-
mises elus poleks olnud, siis meil käesoleva
seaduse arutamine ka välispidi rahulikumalt
oleks sündinud. Aga ühtlasi tahaksin ka kindel
olla, et esilekerkinud sündmus ei võiks nii
tähtsa seaduseelnõu arutamise juures seda osa
etendada, nagu see praegu sünnib. See seadus
on küll nii tähtis, et igasugused kõrvalmõjud
ei tohiks selle arutamist segama tulla. Mina
saan aru, et poliitilise eelnõu juures võivad
niisugused sündmused suurt mõju avaldada,
aga kui need sündmused lahendatavad on
maksmapandud seaduste korras, siis ei võiks
neid teha niisugusteks, missugusteks nad vii-
masel ajal kujunenud ja sellepärast ka mitte
küllalt ärateenitud mõju selle seaduseelnõu aru-
tamise peale avaldanud. Kui meil praegu kirik-
likus korras poleks maksmas seadusi, millest
võiks kinni pidada ja mis instantsidele täie-
liku võimaluse annavad õigust mõista, siis
oleksime meie võinud aru saada niisugustest
aktidest, mida eelmisel koosolekul kas õigu-
suga või õiguseta nimetati revolutsioonilisteks
aktideks. Iisaku kogudus ei ole edasikaebamise
võimalusi kasutamisele võtnud, mida ometi
maksvad seadused võimaldavad. Sellel kogu-
dusel on veel võimalik kaks instantsi läbi käia,
enne kui asi lõpuliku otsuse omab. Üks oleks
administratiivne instants — usuasjade kollee-
gium ja teine — Riigikohus. Ajutine taganda-
mine ei ole veel lõpulik tagandamine, selle-
pärast et sellele peab järgnema lõpuotsus.
Sijnjuures tahaksin mina paralleele tõmmata
luterikiriku, Eesti koguduste ja Saksa koguduste
meeleolude vahel. Mina pean selles asjas täie-

õigusega suurema poolehoiu avaldama Tartu
üliskooli Saksa kogudusele, kui ka õpetajale,
kes nii distsiplineerituna ennast tundis, et
tema asja edasi kaebas ja nüüd õigeksmõist-
mise korras oma otsust ootab. See kogudus,
see Saksa rahvusest õpetaja on kindel oma õiguse
peale Riigikohtus. Kuna mõned teised meie
kiriklikest kogudustest võtavad käsile teise
akti, ei hooli midagi maksvast korrast ja tule-
vad välja niisuguste sammudega, mis muidugi
kõik soovimatud nähtused esile toob. Selle
peale tahtsin tähelepanu juhtida põhjusel, et
meie asjata katsume vastu võtta mõjuavalduse,
mis üksikutest päevasündmustest tulnud käes-
oleva seaduse arutamisel. Sel puhul on tekki-
nud vaidlused, mis küll kaudselt võivad puu-
dutada käesolevat seaduseelnõu ja seda korda,
mis sellega maksmata tahetakse panna, kuid
otsekohe temast kaugel seisavad. Sellega on ka
seletatav, et näiteks härra haridusminister pidi
tulema usuteaduslike, teoloogiliste põh-
jendustega, et näidata selle eelnõu tarvilik-
kust. Sellega on ka seletatavad paljud teised
avaldused, mida meie kuulsime ja mida ma
iseloomustasin, kui avaldusi, mis võrdlemisi
kaugel sellest eelnõust seisavad. Ma tahtsin
oma lühikeses ettekandes piirduda peaaegu
kõik selle seaduseelnõu analüüsimisega, et
lugupeetud Riigikogu liikmeid tagasi tuua selle
seaduseelnõu juurde, aga mitte temast kauge-
male viia.

Esmalt tahaksin peatuda mõne lausega selle
elnõu ajaloolise käigu ja nende põhjuste juu-
res, mis sundisid valitsust ja eriti siseminis-
teeriumi, kui eelnõu kokkuseadja, esitama nii-
sugust eelnõu ja mitte mõnda teistsugust. See
elnõu sai alguse juba 1921. a. Sellekordne
valitsus asus põhiseaduse täitmisele — riigi
kirikust lahutamisele — ja moodustas selleks
kommissjoni siseministeeriumi ametnikku-
dest kui ka kirikutegelastest, arvamisest olles,
et riigil tahtmist ei võiks olla kirikutegelaste
arvamisi ignoreerida. Seaduseelnõu praegu-
sel kujul ei ole enam küll selles redaktsioonis,
aga ta umbkaudselt väljendab samu põhimõtte-
id, mis juba siis aluseks pandi. Sellejuures
on tähele panna, et üksikud Riigikogu liikmed
on ikka nõudnud selle eelnõu kiiret elluvi-
mist, seaduseksaamist, kuid Riigikogu kom-
missjonid ise nende pikkade aastate jooksul I
Riigikogu aegus ei suutnud seda eelnõu vastu
võtta. Ja kui ta I Riigikogu ajal komisjonis
lõpulikult vastu võeti, ning Riigikogule esitati,
läks ta vaidluste tagajärjel uuesti komisjoni
tagasi kunni II Riigikogu ajal valitsus ta uuesti
esitas. Minule tulevad elavalt meelde selle-
aegsed vaidlused Riigikogus. Need vaidlu-
sed näitavad, et meie tegelaste arusaamised
kirikukorralduse vajaduse sihtjoontest ei ole

püsiivad olnud, vaid et nad kord-korralt on arenenud selles sihis, nagu see eelnõu nad kokku on võtnud. Mul tuleb meelde, et need ringkonnad, kes praegu selle eelnõu alusel seisavad, seekord temaga opositsioonis asusid, kuna aga need ringkonnad, kes praegu teistsugustele seisukohtadele on jõudnud, seekord kuigi mitte täielikult ja avalikult, sisuliselt eelnõu pooldasid. See näitab ja tõendab, et meie arusaamised ei ole algusest peale kirikukorralduse asjus kindlad olnud, vaid nad on ajajooksul arenenud ja minule näib, et nad aastate jooksul on kindlama kaju võtnud. Sellest ei ole vähematki kahju olnud, et selle eelnõu liig rutuline vastuvõtmine pisut viibis.

Ma ütlesin ka, missugusest põhimõttest ja tarvete rahuldamise seisukohast selle eelnõu kokkuseadjad on välja läinud. On aluseks võetud kõigepealt arusaamine, et kirik on meie elus niivõrd tähtis korraldus, et teda ei saa painutada harilikkude seltside seaduse alla. Kui meie vastu võtaksime need avaldused, mis on tulnud rkl. Tallmeisteri poolt, siis tõesti takistusi ei oleks meie kiriku viimiseks harilikkude seltside seaduste alla. Ütleksime, et ühingud või praegused kogudused registreevru ja rohkem ei midagi. Seaduseelnõu kokkuseadjad on kiriku tähtsust meie avalikus elus tõsiselt võtnud, on võtnud meie kiriku korraldamist tõsiselt, nii nagu ta avaldub ka tegelikult meie rahva ja riigi elus. Tuletame meelde, et umbes 90% rahvast on koondunud kirikusse. Tahaksin arvata, et isegi rohkem. (V. L i n n a m ä g i, krst: 99%! M. M a r t n a, stp: Kas ei ole mitte 100 ja veel paar tükki peale?) Kui nii suur koondus oma tahtmist teatavas sihis avaldamas, on sel tahtmisel riiklikus elus suur mõju. Ja kui selle mõju keegi võiks ära kasutada neis huvides, mis soovitavad ei ole riigile ega ka rahva enamusele, siis tekiks sellest sekeldused, missuguseid ükski rahvas ei soovi ega taha.

Edasi peame arvesse võtma, et kiriku ümber on väga mitmesugused huvid käimas. Ja kuhu poole need huvid kalduvad, selle järele kujunevad ka halbtused või paremused, mis üks või teine kirikukorraldus meile annaks. Kui rkl. Tallmeister ja teised eeskujuks toovad Ameerika või mõne teise maa kirikukorralduse, mis rajatud olevat üksiku koguduse alusele, siis unustavad nad võrdlemast Ameerika seisukorda meie seisukorraga ja ei võta sugugi arvesse, et meie poliitiline kindlus kui ka poliitiline asukoht ei ole võrreldav Ameerikaga. Ja sellepärast ei ole Eesti riigivõimule, Eesti riigi rahvaenamusele ükskõikne, kes ta kirikut valitseb, kas Moskva patriark või mõni teine võim, kes väljaspool seisab. Sellepärast ei ole ka ükskõik, kui meie üksikud rahvused

looksid omale iseseisva kiriku, eraldudes üldisest riigis olevast kirikute juhtimisest. Sellepärast võime märkida suure sündmusena, et niihästi meie apostlik kirik kui ka luteriusu kirik on Eesti riigi algusest tahtmist avaldanud iseseisvaks kirikuks saada ja veel suurema sündmusena võime märkida, et nad ka iseseisvateks kirikuteks said. Iga kodanik võib olla usklik või mitteusklik, see ei lähe kellegile korda, see on igauhe südameasi. Aga iga usklik või mitteusklik kodanik ei või ükskõikne olla sellejuures, kes juhib meie kirikut. Ja kui eriti apostlik kirik autokefaalsuse kätte sai, oli riigi valitseval võimul sellest hea meel. Olen kindel, et hea meel selle üle pidi olema ka Eesti rahval, et sattuda välja mõjuvõimust, mis kiriku muule alluvus meile oleks toonud. Seda võime ka praegu otsekohe tähele panna. Mispärast meie huvid nii lahku lähevad? Vähemusrahvused toetavad muidugi seda korda, mis öeldakse olevat Ameerika kord. Toetavad sakslased, venelased, samasugust korda toetavad ka need üksikud, kes mõnesugusel põhjusel rahul ei ole. Selles lähevad nende huvid kokku. Aga kõik teised kodanikud, kes mõtlevad riiklikult üldhuvisid arvesse võttes, ei saa arvestada sellega, kuidas mõtleb vähemusrahvus, missugused on nende huvid kirikuvõimu kasutamisel, kuidas mõtleb üksikogudus. Meie peame niipalju kui võimalik, niipalju kui see meist oleneb, kirikul arenda laskma selles sihis, mis kasulik riigile ja rahvale. See tõsine äratundmine oli üheks aluseks, mis pärast kiriku lahutamist riigist võeti käsile eriseadusega, aga mitte seltside ja ühingute registreerimise seadusega. Seda tunnistas ka Riigikogu, kui ta arutama hakkas tähendatud küsimust eriseadusena.

Teine põhimõte, mis juba seaduseelnõu väljatöötamisel aluseks oli, on põhimõte, mida võib tuletada meie põhiseadusest. Põhiseadus kõneleb küll sellest, et kirik lahutatakse riigist, kuid põhiseadus kõneleb ka sellest, et meil on usuvabadus. Sellega on öeldud, et riik lahutatult kirikust tunnistab usuvabadust ega taha ennast segada kiriku korraldamisesse, niipalju kui riiklikud huvid seda ei nõua.

Ja kui see nii on, siis ei ole riik huvitatud sellest, missuguse sisemise korralduse kirik enesele võtab. Riik ei ole huvitatud kaanonitest ja nendest kiriku oma põhiõpetustest ning sellest, kuidas ta tahab oma sisemisi asju korraldada. Riik ei ole huvitatud kiriku põhikirja paragrahvidest, millel üks või teine kirik asub. Lahutades kirikut riigist ütleb riik omltpoolt ainult, et meie eraldame enesest kiriku selles ehituses nagu ta senni olnud. See tähendab, meie lahutame enesest kiriku status quo, ja jätame sisemise korralduse tema enese hoolde. Kõik dogmad, kõik teie varanduslikud

küsimused, kõik selle jätame teie hooleks; kuidas teie ise neid otsustada tahate. Teisiti öeldes, meie põhiseaduse õigete järelduste seisukohalt ei pea riiklik võim ei kiriku varandusi sekvestreerima hakkama ega muid saatuslikke otsuseid tegema hakkama, vaid meie põhiseaduse järeldustel jäetakse kõik need asjad kiriku enese hooleks, see tähendab, eraldatakse kirik riigist status quo. See oli teine põhimõte, mis aluseks oli ja selle põhimõtte õigemaks iseloomustamiseks ongi see lause, mis rkl. härra Lattik eelmisel korral nii väga kujukalt esile tõi ühe Saksa usuteadlase suust. See on riigi huvides ka sellepärast, et ei maksa vahetuid kunagi kirikuga teravaks ajada. See oli lühidalt selle eelnõu ajaloolise käigu kui ka nende paari põhimõtte kohta, mis aluseks on võetud. Kui meie eelnõu ennast hakkaksime analüüsima, siis meie näeksime, et see eelnõu kõigiti sellele vastab.

Aga sellest hoolimata on üksikud vaidlused esile tulnud, mis eelnõu täiesti valesti mõistavad. On hakatud ka riigivõimu vaheliseks rohkem nõudma kui riigivõimul seda tarvis teha oleks, näiteks rkl. härra Tallmeister'i nõudmised. Kui härra Tallmeister'i nõudmist nii mõista, — ma toon näite ainult kirikuvaranduse suhtes, — et see eelnõu nõuab varanduste allesjätmist liidule niisugusel korral, kui üks usuühing enesele teise usutunnistuse võtab või ütlemisega täiesti muusse kirikusse läheb, siis eksib ta väga. Niisugust nõuet või niisuguse kaasuse käsitamist selles eelnõus üldse ei ole. Kui härra Tallmeister nii mõtleb, et riik peab varanduse küsimuse ka selleks puhuks juba ette ära otsustama, siis nõuab ta riigi käest liig palju. See ei lähe riigi valitsusele vähemutki korda. (Th. Tallmeister, rhvsv: Mis kohus peab tegema, kui protsess tekib?) Lubage, see ei lähe riigile sugugi korda, mis saab varandusega, kui mõnesugused lahkarmised kirikus eneses on tekkinud ja seal mingisugused lahkimised selle tagajärjel võiksid olla, vaid riik peab arvamisel olema, et kirik oma sisemise konstitutsiooniga ise suudab kõik need küsimused lahendada, sest see seadus, mis meie siin annab, näitab kirikule kätte ainult võimaluse, kuidas ta oma sisemise konstitutsiooni loob. Missugune see sisemine konstitutsioon on, seda meie siin kuidagi normeerida ei saa hakata. Kui mõned Riigikogu liikmed nõudma tulevad, et meie võtaksime ka niisugusteks puhkudeks asjade etteotsustamise selles eelnõus käsile, siis tähendaks see riigivõimu liig kaugele viimist. Selles eelnõus on käsitatud kõige tarvilikumad asjad, needsamad asjad, mis on ette nähtud iga teise ühingu juures. Kui aga meie veel kaugemale peak-

sime minema, siis tungiksime meie kiriku sisesse ellu sedavõrd palju, mis kuidagi soovitav ega ka vastuvõetav ei ole. Käesolevast seaduseelnõust võiks nimetada kahte tähtsat küsimust, millest ka kogu aeg on kõneldud, see on registreerimise kord ja varanduste küsimus. Registreerimise korra omasoodu võime jagada kahte ossa: 1) uuesti-tekivate koguduste või kirikute kohta ja 2) senni-olevate koguduste ja kirikute registreerimine. Uuesti-tekivate usuühingute ja liitude registreerimise kord on minu arvates niisugusena esitatud, mis vastuvaidlusi ei saaks kuskilt esile tuua, ja ma ei ole ka kuulnud, et vastuvaidlusi oleks olnud.

Võime kindlad olla, et õigusemõistmine valvab administratsiooni järele ja sellepärast mingisuguseid halbtusi ei saa esile tulla. Mina olen küll kuulnud ühe tähenduse, et mispärast registreerimine on koondatud siseministri valdkonda aga mitte antud üldisesse kohtute valdkonda. Selle põhjenduseks, mispärast see nii on võetud ja mitte teisiti, võib järgmist öelda. Üldiste juriidiliste isikute registreerimise kord, tähendab niisuguste juriidiliste isikute registreerimise kord, mis asutatakse mitte kasutoovuse otstarbel, ei ole küllalt normaalselt korraldatud. Registreerimine kui puht administratiivne toiming ei tarvitse sugugi kohtute käes olla, kaugeltki mitte kõigis riikides ei ole see toiming kohtute käes. Väheosas riikides on tema kohtute käes, suuremas osas riikides ja päris õiguslikkudes riikides on ta administratsiooni käes. Iseenesest on administratiivne toiming mitte kohtuliku õigusemõistmise toiming. Kui arvatakse, et kohtu korras registreerimise toimimine suuremat seaduslikkuse garantiid pakub, siis on see suur eksitus. (J. Piiskar, stp: Oh ei, kes seda arvab.) On iseenesest mõistetav, kui see sünnib administratiiv korras, siis peab kohtu kindel järelevalve olema ja see ongi meie korra juures ette nähtud.

Nendel põhjustel on meie parlamendi komisjon omalt poolt küsimuse üles võtnud, kas mitte kõigi meie juriidiliste isikute registreerimine ei peaks asuma administratsiooni käes. Meie sihtjooned ja püüded peavad sihtuma sinna poole, et kohtuasutusi vabastada administratiiv toimetustest ja sellega rohkem võimalust anda õigusemõistmiseks. See on põhjus, mispärast registreerimise kord selles eelnõus niisugusena on võetud.

Kui meie läheme nüüd olemasolevate usuühingute registreerimise juurde, mis vastuvaidlusi Riigikogus esile on kutsunud, siis ei kujuta mina enesele ette, kuidas see teisiti võiks sündida kui eelnõus ette nähtud. Kui meie tahame kirikut lahutada riigist status quo alusel, nagu kirik olemas on vaimlistes kui ka

majanduslikkudes alustes, siis ei ole teist teed, kui meie peame kogu kiriku ükskõik missuguse meie ei võta, apostliku, luteri või ükskõik missuguse registreerima selles seisukorras ja niisugusel kujul, nagu see praegu elus esineb. Kui meie teisiti tahaksime teha, siis jõuaksime tagajärgedele, missuguseid mina praegu hästi enesele ette ei kujuta.

Kui siin on vaieldud üksikute osade vastu, siis on need vaidlused, näib minule, arusaamatusest tekkinud. Siin on muuseas vaidlus tekkinud küsimuse ümber, mispärast peab esitama üksiku ühingu registreerimiseks kirikuvalitsus või keskjuhatuse, mispärast aga mitte üksikud kogudused, see tähendab, mispärast peab keskjuhatuse kaudu kõiki seda esitama. Mina ei kujuta seda asja ka teisiti ette. Kui on kord liit olemas ja kui seaduseandja tahab, et see liit registreeriks enese niisuguse üksusena nagu ta on, kuidas võiks ta siis seda teisiti teha. (O. Gustavson, stp: P ä r i s l i h t s a l t.) Muidugi meie võime seda päris lihtsalt teha ja võime ühe paragrahviaga öelda, et kõik kogudused ilma nende tahteavalduseta olgu registreeritud selle seaduse ilmutamisega.

Selle vastu ei ole minul midagi, meie võime niisuguse korra täiesti maksuma panna. Kõik kogudused nagu nad on, on registreeritud status quo selle seaduse ilmutamisega. Kui aga selles korras, mis on esitatud, võiks kellelgi kahtlus tekkida, nagu näiteks Pühavaimu kirik, Iisaku kirik või mõni kolmas või neljas kirik jäetakse registreerimiseks esitamata kiriku keskjuhatuse poolt, siis on see täielik arusaamatus. Eelnõu näeb ette, et iga kogudus võib mööda minnes keskjuhatusest, pöörata registreerimise asutuse poole. (V a h e l h ü ü e J. P i i s k a r'i, stp poolt.) Ega see ei ole tähtis, kui üks asjaolu on ministeeriumi eelnõust välja jäänud, see ei tähenda veel seda, et ministeerium selle vastu on. Valitsus on öelnud, et see on väga tarvilik, ja tõesti see on tarvilik. Ma näen ka neid juhtumisi ette, kus üksikud kogudused võiksid kannatada kiriku keskjuhatuse tahtmise all, aga ühekordsel registreerimisel peab riigivõimu tahtmine see olema, et kõik kogudused, kes seda tahavad, leiaksid võimaluse registreerimiseks kas iseseisvalt või sinna kiriku, kuhu nad kuuluvad. Muidugi meie ei taha omalt poolt seda tahtmist peale sundida, meie võtame tahteavalduse koguduse poolt vastu, kuid ühtlasi võimaldame neile kõigile registreerimise. Ja kui keegi kiriku keskvalitsuse otsusega või registreerimise asutuse otsusega rahule ei jää, siis näeb see eelnõu ette, et Riigikohus vaatab ja otsustab lõplikult küsimusi. Missugused tarbed või põhjused võiksid olla teistsuguse korra sisseadmiseks, seda ei kujuta ma enesele hästi

ette. (O. Gustavson, stp: H a r i l i k u k o r r a.) Kui aga meil nõnda arvatakse, et meie registreerimisele võtaksime ja sunnime registreerimisele ainult usuühingud ja vabaks jätaksime registreerimise kohustest kiriku keskjuhatuse, siis sellekohaseid tahteavaldusi tehti ka Riigikogu liikmete poolt, siis niisugusel korral meie lõhuksime kiriku ära, ja ma ei kujuta enesele ette, kuidas siis kirik funktsioneerida saaks, sest kiriku keskjuhatusel on tähtsad funktsioonid, mida ta peab täitma. Ja sellepärast ainuke kohustus, mis riigivõimul on, on see, et ta registreerib kiriku ja kogudused — ma kordan veel — status quo alusel, ja jätab muu kiriku sisemiseks lahendamiseks.

Kõige raskem vaidlusi on toonud varanduste küsimus. Eriti selles küsimuses on aset leidnud arusaamatused, mida sellest eelnõust kuidagi välja lugeda ei või. Ja mis see eelnõu siis ütleb? Ta ütleb, et kõik varandused, mis olid teatava kiriku või koguduse kui ühe usulise koonduse omanduses või valdamisel, jäävad neile edasi omanduseks või valdamisele. Eelnõus ettetoodud terminoloogia järele jäävad varandused usutunnistusliku ühingu või liidu omanduseks või valdamisele. Mis sellega on tahetud öelda? Sellega on tahetud öelda, et jääb maksuma sama status quo varanduste suhtes.

Nüüd oleks huvitav küsida, kuidas meil praegu asi kiriku varanduste poolest õieti on. Praegused kirikud ja kirikute varandused on oma enamuses kõik kiriku, kui kohapealse asutuse varandused, mitte aga koguduse varandused. Kui meie võtame meil maksva tsiviilseaduse, siis leiame sealt, missugusel alusel kiriku varandused praegu on korraldatud. § 713 kõneleb, missugused on meil juriidilised isikud ja siit leiame, et juriidilised isikud on seisused, see tähendab rüütelkonnad, linnad, edasi asutused, nagu õppeasutused, kirikud, heategevad ja üldkasulikud asutused. Peale selle on ka juriidilised isikud veel need isikute koondused, mis ette on nähtud seltside ja ühingute seadustes. Sellest näeme, et kohapealne kirik iseenesest on tunnustatud meil maksva seaduse järgi juriidiliseks isikuks, asutuseks, kelle nimele on kreposteeritud enamjagu praegustest kiriku varandustest.

Kui meie võtaksime näiteks Tallinna kirikud, mina lasin kinnitussakonnast väljavõtte teha, siis näeme, et need on kreposteeritud just kiriku, see tähendab kiriku, kui juriidilise isiku-asutuse nimele. On üksikud erandid, kus on kreposteeritud koguduste nimele, aga ka see ei tähenda muud midagi, kui seda, et kirik on sihtasutus ja kogudus on ainult selle asutuse kandja, kuna asutus ise on juriidiline isik, kelle nimele on kreposteeritud ka varandused.

Krepostiraamatus, omaniku lahtris loeme: Toompea kirik, Oleviste kirik, ma ütlen need märkused nagu nad on, Nigula kirik, Rootsi-Mihkli kirik, siis lihtsalt Rootsi kirik, Toom-Kaarli kirik ja ka Pühavaimu kirik, ka siin näeme, et meie praeguse juriidilise seisukorra järele on need varandused selle sihtasutuse, kui juriidilise isiku omandus. Tuleb küsida, mis on siis kogudus selle juures. Ka selles asjas annavad täieliku selguse meie seadused. Kui meie võtame endise korra, kus kiriku varanduste valitsejaks olid konvendid, kolleegiumid, eestseisused jne., siis on meie ajal kogudused selle kiriku, kui asutuse organid, see tähendab täiskogud, nõukogud ja eestseisused. Isegi kui meie võtame meil maksva seaduse ajutiselt valitsemise ajast evang-luteriusu koguduste omavalitsuse ajutiste korralduste kohta, siis näeme, et ka see seadus ei ütle küll, et varandus oleks koguduse varandus. Kiriku varanduse omanduste küsimust ei otsusta praegune koguduste omavalitsuse korraldamise seadus. Siit meie leiame ainult, et endiste konventide ja kolleegiumide asemele on määratud uued valitsejad kiriku varandustele, mitte aga seda, et need varandused oleksid antud 500 või 1000 isiku omanduseks, kes ühel või teisel korral juhtuvad koguduse liikmed olema. See on täiesti arusaadav, sest kiriku varandused on erilise sihiga kokku pandud ja need ei ole mõne põllumeeste seltsi ega mõne muu seltsi varandus. Kuigi meie leiame selle seaduse § 5-as, et täiskogu kompetentsi kuulub võõrandamine, pantimine jne., siis ei tähenda see kiriku varanduste suhtes muud midagi, kui et kogudused on selle varanduse kasutajad, on selle valitsejad. Kui meie edasi läheme ja võtame selle seaduse viimase paragrahvi, siis leiame, et sennised kiriku konvendid ja nõukogud kaotatakse ära ja kiriku eestseisjad annavad koguduste varandused ja kirjakogud konsistooriumile üle. Sellega tahetakse öelda, et need varandused, mis enne olid kiriku omanduses, on läinud endiste valitsejate või kasutajate käest uute valitsejate või kasutajate kätte edasi. Teisiti ei saagi see olla. Ma kuulsin eile, ja ka ajakirjanduses on seda kuulda — et võtame näiteks, Tartu Pauluse kiriku kogudus on ise ehitanud kiriku, ja nüüd järsku võetakse see koguduse käest ära ja antakse kiriku keskvalitsusele. (V a h e l h ü ü e: K e s s e d a ü t l e b?) Ma kuulsin eile niisuguseid arusaamisi ja seda loeme ka avalikust arvamisest. Ma küsiks, austatud Riigikogu liikmed, millest loete teie seda siit seadusest välja, missuguses paragrahvis teie seda leiate? (V a h e l h ü ü e.) See eelnõu ei anna seda korda, ta ei pane ühtki ust kinni. Võib olla, kui meie uste kinnipanemisega nõnda harju-

nud oleme, et igalt poolt neid kinnipanemisi ootame, siis võib see ju nii olla, aga see seadus ei pane neid uksi kinni. (Th. Tallmeister, rhvsv: Ta on segane!)

Mitte mingisuguseid arusaamatusi ei tule. Ja kui meie nüüd võtaksime praegumaksva kirikuseaduse, siis meie näeme, et hoolimata sellest, et kogudus ehitab kiriku, hoolimata sellest, et kirik muutub juriidiliseks isikuks kui asutus, ja ta on asutus iseenese ette ja kogudus, kes seal sees on, tema kasutab seda varandust või valitseb seda varandust, hoolimata sellest ei saa teda sealt keegi välja ajada. Kui mõni teine kogudus sinna kõrvale tekib — ja seda võib tulla igapäev — siis ei muutu see uus kogudus endise varanduse omanikuks, vaid tema hakkab seda varandust kasutama ühiselt endise kogudusega. See tähendab, et varandus on kiriku varandus, ja kiriku keskvalitsusel ei ole selle kohta midagi ütlemist, sest meie luteriusu seaduste järgi mõeldakse kirikut kahes mõttes: kohapealne asutus on ka kirik ja kogu see usuline koondus on ka kirik. (E. Veberman, rhvsv: Kas kiriku varandus on ka see koosseis kiriku teenistuses — nagu köster J. Lattik, krst: Neli tükki aitab! Köster, kellamees.)

Juhataja **T. Kalbus** (kõlistab):
Palun rahu.

Siseminister **K. Einbund**: Kui meie asja peale vaatame sellelt seisukohalt, siis on minule täiesti arusaamatu, millest on tekkinud kõik need suured tülid.

Kui meie eelnõu pidi edasi läheksime ja jälgiksime paragrahve, siis leiaksime ka, mis riigivõim üldse tarvilikuks on pidanud normeerida kiriku varanduste suhtes. See on iseenesest väga huvitav. Tema normeerib ainult neid varanduslikke küsimusi ja varanduslikke külg, mis igas ühingute ja liitude seaduses peavad olema, normeerib just kõige vajaduslikumaid asju, näiteks, kui ühing likvideerub. Kui tema likvideerub, tekib küsimus, kuhu see varandus jääb, nagu see on iga teise ühingu juures. Muidugi, seadus võib öelda, et varandus jääb juudikirikule või varandus läheb sellele ja sellele, aga praegune seadusandja meie parlamendi komisjonis on näinud ette, et likvideerimise korral on kõige loomulik, et see varandus jääks kiriku keskvalitsuse valitsemise alla, mitte omanduseks — sellest eelnõust seda teie välja ei loe, et see omanduseks läheks senni kaua, kunni uus kogudus tuleb ja seda varandust edasi hakkab pidama selles sihis, nagu see varandus on asutatud. Muidugi, riigivalitsus oleks võinud ka teisiti öelda. Edasi

loeme: „Kui selle seaduse alusel usutunnistuslik ühing juriidilise isiku õiguse kaotab, või kui ta paragrahv 22. korras oma tegevuse likvideerima peab, läheb ta varandus liidule üle. Mis see tähendab? See tähendab seda, et selle seaduse alusel võib näiteks, ühing juriidilise isiku õiguse kaotada siis, kui siseminister tema sulub, näiteks kui seal kõlblusvastased või riigivastased olengud ilmsiks tulevad, ta kaotab siis juriidilise isiku õigused, kui pärast asja arutamist Riigikohtus siseministri otsus jõusse on astunud, Aga ma küsiks, austatud Riigikogu liikmed, kellele peab siis jääma see varandus? (O. A m b e r g, krst: S o t s i d e l e.) Sulutud kogudus peab küll välja minema — see õiguslik kord on samasugune, nagu igal teisel seltsil ja ühingu — aga see asutus kõige oma varandusega jääb püsima, kirik, ütleme näiteks Pühavaimu kirik, ja kiriku keskvalitsus valitseb senni kaua seda varandust, kunni teine selts või ühing sisse tuleb. (E. V e b e r m a n, rhvsv: K a s s e e P ü h a v a i m u k i r i k j u s t k ö i g e t ä h t s a m o n ?) Ma toon ainult näiteid, ma võiksin sama eduga öelda ka Tartu Pauluse kirik, või ka Viljandi... (J. L a t t i k, krst: V i l j a n d i e i a n n a o m a k e l l e g i l e.)... ehk võtame samuti teised juhtumised. Kui üks kogudus või kirik ei registreeri ennast selles seaduses ettenähtud korras seaduse käsust hoolimata, mis siis ta varandusega sünnib? Mis peab ta varandusega sündima? Samasugune lugu, nagu ma ütlesin.

Läheme veel edasi. Seaduseandja selle seaduse järgi on kiriku varandusi sedavõrd tähtsaks pidanud, et tema on juba ette hoolitsetanud nende varanduste eest, kui ta kõneleb, et kirikul on õigus oma kinnis- kui ka vallasvara võõrandada, pantida ja üle 6 aasta rendile anda ainult Vabariigi Valitsuse loaga. Muidugi, selle tingimise võiksimisega meie täiesti ära jätta. Mina võiksin ju selle vastu väelda, aga iseeneest ei ole sellega mingisugust küsimust tekitatud, kui meie selle tingimise ära jätame. Aga siiski, minu arvates, ei võiks seda tingimist ära jätta. Ega kirik, kui asutus, ei ole sündinud ühe päevaga, ta ei ole kunagi asutatud ühe ja sellesama koguduse liikmete poolt, see on varandus, mis on kantud kokku üle terve maa, ja kui ka Tartu Pauluse kirikut ehitati, siis ei olnud need ehitajad need, kes praegu selle kiriku varanduse kandjad on, vaid selle ehitas üles kogu Eesti rahvas, ja sellepärast kui näha on, et tahetakse üksikute koguduste, see tähendab üksikute kirikute varanduste kasutajate poolt võib olla kergemeelselt seda varandust käest ära anda, et siis Vabariigi Valitsus võib oma otsuse selle kohta teha. See kord oli endisel ajal, see kord maksab meil ka veel

praegu. Muidugi, meie võime seda jätta ka usuühingute eneste otsustada. Riigivõim peab seda väga tähtsaks ja on sellest huvitatud, kõigist muust meie ei ole huvitatud. Samuti leiame, et riik on huvitatud sellest, kui näiteks iseseisvate ühingute liikmete arv langeb alla 500. Tekib küsimus, kas see varandus, mis võib olla 10.000 inimese poolt on kokku kantud, kas see varandus nüüd peab siis 500 usuühingu liikme poolt kasutatama otstarbeks, mis soovitatav ei ole. Ja sellepärast kordadel, kui näha on, et ükskirik või iseseisev asutus juba lagunemisel on, võtab riik ta hoolekande alla, see tähendab, et ilma loata ei saa pantida võõrast varandust. Ja vaadake, ainult niisugustel kordadel ongi riik kiriku varandustest huvitatud. Teistel kordadel aga mitte, ja ka neil kordadel, millest kõneles rkl. Tallmeister, meie ei ole huvitatud sellest. Jätame ometi selle. Las ta teha ja otsustada nende asjade üle. (T. h. T a l l m e i s t e r, rhvsv: A g a k u i t e k i v a d p r o t s e s s i d ?) Kõik see nähtakse ette juba kiriku põhikirjas eneses, ja iga kohus mõistab põhikirja nõuete kohaselt

Lähaksin edasi ja ütleksin § 25. kohta, mis kõneleb sellest, et kõik praeguse usutunnistusliku ühingu või liidu omanduseks või valdamisel olevad varandused jäävad vastavalt selle usutunnistusliku ühingu või liidu omanduseks või valdamisele edasi — et see paragrahv ei ole, võib olla, täpselt redigeeritud ja II lugemisel võiks parandusi teha selle juurde, et need parandused kiriku kui juriidilise isiku omanduseks jäävad. Seda tuleks selles paragrahvis selgemini väljendada, et kellegil tahtmist ei võiks tekkida, et need varandused nagu võiksid üle minna keskvalitsusele või liidu juhatusele. Igatahes praegune eelnõu seda mõtet kuidagi ei väljenda. Ja kui meie avalik arvamine, ma mõtlen ajakirjandust, tülli on läinud nende küsimuste valgustamisel, siis küll ebaõigetel alustel, sest keegi kuskil pool seda tahtnud ei ole, mida kardetakse. Mina lõpetaksin selle analüüsiga arvamisest olles, et kartused, mis esile on toodud Riigikogu liikmete poolt, kui eelnõu peaks ellu minema sellel kujul nagu ta praegu on — et need kartused on põhjendamata. Kui meie ühine tahtmine on, et kirik peaks registreeruma selles seisukorras, nagu ta meil praegu esineb, siis võiksimisega kõik selle seaduse poolt olla, kui meil aga vastupidised tahtmised on, see on, et kirik peaks lagunema, siis tuleb arusaadavalt teist korda nõuda. Aga see küsimus on sedavõrd tõsine küsimus, et kergelt sellest üle astuda ei või, ja mina julgeksin Riigikogule ette kanda, et pean isiklikult kiriku korraldamise küsimust sedavõrd tähtsaks, et kui need alused, ma ei kõnele üksikutest parandustest siia või sinna,

kui need alused peaksid muudetama seadusega, mis Riigikogu poolt nüüd kinnitatakse, siis mina isiklikult seda täitmisele võtta ei saa. (L. Johanson, stp: Issand Teiega! Minge, oleks ammu juba aeg minna olnud.) Mina seda täita ei saa, ja teen sellest küsimusest järeldused, arvamisel olles, et iga seadus, mis teisele alusele läheb, mis meie kirikut lõhkuda võib, lõikab väga meie riigi ja rahva huvidesse.

K. Ipsberg (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Käesolev seadus tahab meie kirikuasju korraldada, (J. Piiskar, stp: Mis Goethe selle kohta ütleb?) lahutada riigist kirikut, mille valitsemisel on meie usu ja sellega ühenduses suur osa haridust ja kultuuri. Usk on suur, kõrgesisuline sõna, aga veel suurem sõna on riik. Selle seaduse elluviimise juures tuleb kõige rohkem tähelepanu sellele pöörata, et meie riiklikud huvid ei kannataks. Ma ei ole niisugune usu poolehoidja, usu ülistaja, nagu omal ajal ütlesid: „Psalle Deo soli, et voci parcere noli,“ — „Laula Issandale ja ära hoiu selle juures oma häält“. Ma ei ole fanaatiker, aga ma ei ole ka teise ekstreemi poolehoidja, mille kohta Voltaire väga tõsiselt ütleb: „La théologie m’amuse, la folie de l’esprit humain y est dans toute sa plénitude“, see tähendab: „Usuteadus teeb mulle lõbu, sest temas avaldub kõige täiemalt inimese vaimu rumalus“. Ma ei tahaks ei esimese ega teise ekstreemi alla sattuda, ei tahaks ka kunni Voltaire’ini minna. (M. Martna, stp: Kas Teie ei tahaks Voltaire’ini minna või selleni, mida ta kirjutas?) Mõte on ikka tähtis. (M. Martna, stp: Mitte millega ta kirjutas, vaid mida ta kirjutas.) Minu seisukoht usu asjus on seesugune, nagu üks teine suurvaim, nimelt Goethe ütles: „Wer Kunst und Wissenschaft besitzt — der hat Religion, wer diese beiden nicht besitzt — der habe Religion.“ (M. Martna, stp: Mitte Schiller?) Härra Martna, ma olen Teie poolt harjunud teravamaid vahelhüüdeid kuulma. Vabandage, Teie lähete nüüd liiga labaseks. Ehk Teie leiate midagi teravat. (O. Amberg, krst: Härra Martna armastab Schiller’it, Schweitsis on Schiller’i a u s a m m a s.) Mina asuksin usu asjus siis selle suurvaimu seisukohale, kes usu ühe vaekausi peale paneb ning kunsti ja teaduse teisele vaekausile. Vaadake, kui meie niisugusele tõsisele seisukohale asume, siis peab imestama, kui kergelt meil selle kiriku lahutamise seaduse peale vaadatakse. Kui härra Tallmeister niisuguste motiividega välja tuleb ja ütleb,

et ta omal ajal üldkiriku poolehoidja olnud, kuid temale on üldkirik kitsaks läinud, sellepärast et pole seal vaimu vabadust, seal ei saa mõtteid usuteaduse alal viimase piirini avaldada ja sellepärast tuleks üldkirik ära lõhkuda ja omale vabad kogudused asutada, siis ei ole see õige ega tõsine seisukoht. Ma saan sellest niimoodi aru, et meie kirik tuleks ära lõhkuda ja tulevikus tülide tallermaaks muuta. Pean ütleva, et kes vähegi teaduslikul alal on töötanud, kes vähegi teadusesse on tunginud, see teab, et igal teadusel on omad piirid. Ehk härra Tallmeister mäletab, kui mitmed aastad tagasi kuulus loodusteadlane du Bois-Reymond ettelugemisi loodusteadusest pidas ja loodusest arusaamisest kõneles, kui ta lõpuks selle resultaadini välja tuli, et loodusteadusel on teatavad piirid olemas, kust meie enam edasi minna ei saa. Ta luges ülesse 7 küsimust, millest meie oma mõistusega üle ei saa. (Vahelhüüe keskelt: Kolm küsimust!) Ei, 7 küsimust, nõndanimetatud „Sieben Welträtsel“. Vaadake, kas ei ole siis usuküsimuses ka teatavaid piire, millest edasi enam ei saa? Kas Teie tahate siis oma väikses koguduses — ma ei mäleta mis puhul Teie ise ühe ironilise lause lendu lasksite vananaiste kiriku kohta — kas selles väikses vananaiste koguduses tahate Teie usuteaduse viimaseid küsimusi arutada? Kui nüüd sellele keegi vastu hakkab, sellega nõus ei ole, siis teete kohe revolutsiooni, kas mingi või kõik meie kirikud hukka. Näiteks see väikene täpsus, kuidas Teie ise ütlete, et kas Jeesus olla eksinud või mitte, tuleb selgeks teha ja kui seda ei tehta, siis mingi kas või ilm hukka, aga see peab selgeks tehtama. (L. Johanson, stp: Kas Jeesus eksinud või ei, andke see Einbund’i kätte, küll tema teeb selle selgeks.) Vaadake, niisuguste võtetega ei saa meie tõsisele seaduseandlikule teele asuda. Kas see on siis mingisugune uudis, et pühakirjas ebatäpsused leiduvad, juba paarsada aastat tagasi on kindlaks tehtud, et pühakirjas on vastolusid. Nüüd tuleb aga üks Iisaku õpetaja, kes on ka ühe ebatäpsuse leidnud ja selle põhjal hakatakse kohe kirikus revolutsiooni tegema. Kuulge, see on ainult üks väikene reklaamitegemine, mina ütlen, et niisuguste tähtsate seaduste juures peab riiklikule seisukohale asuma, aga mitte väikese kildkonna seisukohale. See pole kõik veel õige, mis koguduseliikmed õigeks kiidavad. Tõde ei saa häälteenamusega kindlaks teha.

Tõde otsitakse teisel teel aga mitte miitintutel. Härra Lattik ütles siin väga selgesti, et kui tahate vabalt kõneleda ja teist usku kuulutada, siis asutage ise omale kogudus, aga

ärge tehke seda nii nagu proovireisija, kes on võtnud oma peale ühe firma kaupa laiali loatada, aga oma kaubaga ostja juurde tuleb ja ütleb „vaadake, see on palju parem kaup, see minu kaup, aga see teine, see konsistooriumi oma, ärge seda ostke, see firma ei ole, nii oma vahel öelda, seaduslik, see on kontrabant“. See on lihtsalt must äri ja muud midagi. (N a e r p a r e m a l p o o l.) Ärge tulge niisuguste võtetega kirikuprobleemi seletama ja teoloogilisi teeme lahendama. Mina tahtsin alla kriipsutada seda, et niisuguste põhipanevate seaduste juures peab meie riiklikku isolemist meeles pidama, ja igauks, kellele kallis meie riigi püsivus ja iseseisvus, ei saa teisiti, kui hääletab selle seaduse poolt niisugusel kujul, nagu ta siin ette pandud. Võib olla, et selles seaduses mõned väikesed parandused tehakse, kuid põhimõtte peab jääma selleks, et kirik oleks riiklikule alusele rajatud ja et ta meie rahva elus kahjulikuks ei saaks.

O. Gustavson (stp): Käesoleva seaduseelnõu puhul on peaaegu kõik eelkõnelejad rõhutanud kiriku positiivset osa ajaloos üldse ja Eesti omas eriti. Lubatagu mind teha mõni märkus selle suure organisatsiooni negatiivse näo kohta.

Eelkõige ärgem segagem kaht mõistet teineteisega — usk ja kirik. Need on kaks eriasja. Ma ütleksin pigemini: kaks teineteist eitavat asja. Eestis eriti on kirik teinud ja teeb tänapäevgi kõik, et rahva usutunnet väärda. Ja kui sellest egoistlikult kitsast härraskiriku poliitikast hoolimata, justkui selle kiuste rahva usutunne ometi on säilinud, siis näitab see, et ta on pidanud olema väga sügav ja kõikekannatav.

Anna Haava ütleb ühes oma luuletuses meie kirikhärrade kohta: „mõök ühes, piibel teises käes ja ahnus südames“. Sellesse vormelisse on surutud kogu meie kirikupoliitika kvintessents. Tule ja mõõgaga toodud, vägivallaga maksuma pandud, ahnest mammonahimust kantud — see on olnud meie ristiusk. Rahvas on seda usku õieti hinnanud, kui ta selle on ristinud Kristuse usu asemele r i s t i usuks. Rahvas sai usu, aga kaotas — vabaduse.

700 aastat orjust oli hind, mis rahvas pidi maksuma selle „kalli vara“ — kirikuusu eest. Millal ja kus oleks hingekarjastel olnud enam võimalusi mängida halastaja Samaaria mehe kristlikku osa, olla kõigi nende orjade sõbraks, eestkostjaks ning avitajaks, keda kutsus Kristus: tulge kõik, kes teie olete vaevatud ja koormatud — millal ja kus oleks selleks olnud tänuikumaid võimalusi kui pärisorjuse pilkases pimeduses. Aga kuipalju oli neid hingekarja-

seid, kes tulid ja sirutasid vennakäe sellele orjale, keda loeti loomaks, õiguslikult lindpriiks, kelle ainukeseks õiguseks oli orjata päevad ja ööd. Meie ei tea neid mehi. Aga keda meie tunneme, olid vaimulikud, kes neid vaevatud ja koormatud tööloomi pühapäeviti kirikus trööstisid põrgutule ja piinaga. Iga hing heitku ülemate all — see kõmises kui kõu kantsli kõrguselt, lüües halastamatult kui piits. Rahvas pidi tundma otse instinktiivselt: see ei ole meie kirik ega meie hingekarjane. Ja ta ristis selle praksuva mustakuuemehe kirikukantslis — kirikhärraks. Pärishärra mõisas ja kirikhärra kantslis — üks lahtis ihu ja teine hinge. Ma küsin teilt, härrad kristlased, kuidas pidi see mõjuma rahva usutunnetele kosutavalt, hingendavalt?

Kiriku selgrooks on alati olnud tahe valitseda või end rakendada selle ilma vägevate teenistusse — tubli vastutatu eest muidugi. Ta on olnud jumalavitsaks kuningate, vürstide ning teiste vägevate käes, ikka soolvette kastetud ja löömiseks valmis. Agaralt teenis kirik mõisnikku ja mitte vähem innukalt tsaari. Tal oli vaid üks tingimus: ära aga pista oma kätt minu kirikuvaranduse, minu sissetulekute külge, ning ma olen sinu suurim teender ja toapoiss. Tuletagem meelde 1905. a. kurbi sündmusi. Eks olnud siis mitmel pool meel-samaks poomis- ja lahtimispaigaks kiriku ukseesine jumala auks ning tsaari ja mõisniku meeleheaks. Aga kudas pidi see mõjuma neile tunnetele, mida Luur nimetab nii lõpmata õrnaks ja delikaatseks, ja mis pidavat närtsima juba paljalt „Grand-Mariina“ kinoõhust.

Aga ärgem imestagem: usuküsimusest on kirik alati teinud — kõhuküsimuse. Nende kõht on nende jumal, ütleb pühakiri vaimulikkude kohta. Nende vaim on surnud, aga liha elab seda ahnemalt. Ja kes liha sees on, ütleb apostel Paulus, ei või olla jumala meele pärast. Mina mõtlen siin muidugi mitte härra Luur'i materjaalset jumalat, vaid seda päris jumalat.

Kreutzvald annab oma aja vaimulikkude kohta otse hävitava attestatsiooni ühes oma kirjas Koidula'le. Ta kirjutab: „Ära kõik papid ja kõik tunkelmannid, siis alles võime vaimu võitudest sõna kaasa rääkida. Niikaua kui need söödikud rahva elumahla imevad, ei saa risti usk, kui ta ilma tegudeta on, tuleva 1000 aasta sees midagi rohkem ära teha, kui möödaläinud 2000 aasta jooksulgi on tehtud. Süüdlane ei olnud siin usk. Ristiusu jumalik idu oli nii lihtne ja jõukas, et temast maailma usk oleks saama pidanud, aga kogudus ja preestrid summutasid kõik hakatuses ära ja istutasid oma umbrohupõllu sinna asemele. Kui üks pappide käe all vaimust vigaseks saa-

nud lätlane seal vanal ajal eestlaste pööramise eest Jumalat kiitis, siis ei peaks seda eestlane temale 19. aastasajal mitte nagu papugoi järele kordama, vaid peaks kõige vähemast tähendusis tegema, mis kasu eestlastel oma risti usu kuuest siis ja nüüd olnud on. Vaene rahvas kaotas oma kallima varanduse, ta heideti inimese seltskonnast välja, alandati elajalooma vääriliseks — selle hinna maksis tema oma risti usu eest! — Siit võite kergesti vastust leida oma küsimuse peale, mis mulle hiljuti ette panite, kas Hunvalvy eestlasi kiitma või laitma peab? Lapsevitsu peab ta neile andma, iseäranis neile, kes kirjutavad, kes omalt poolt nii palju kui võivad kaasa aitavad, et õnnetu- mat rahvast, kelle ihulikud köidikud aasta- sadade järele murtud on, vaimu poolest pap- pide ahelasse panna. Aga kannatame, see töö ei lähe neil tarkadel härradel mitte nii kergesti korda kui nad arvavad. Meie armetumad küla- koolid kasvavad aegamööda katekismusest ja vana testamendi muinaslugudest välja ja vis- kavad kitsaks jäänud lapsekingad sõnnikule. Looduste teaduste hele valgus murrab oma kiirtele ka meie juurde teed.“

See on Kreutzvaldi attestatsioon. Sama vaim, mis kandis kirikut pärispõlve ja teoorjuse päevil ning pärastpoole, lehvib ta kohal täna- päevalgi: maiste materjalsete huvide madal vaim. Kui käesoleval puhul härrade kristlaste leeris on märgata ärevust, siis mitte sellepärast, nagu oleks nende ja teiste kodanikkude usu- tunded haavatud. Selles ei seisa hädaoht, vaid ainult selles, et tahetakse valitsevalt alu- selt kõigutada luteri kirikut. Ma saan aru nende härrade närvilikkusest ja eriti härra Amberg'i omast. (O. Amberg, krst: Mispärast?) Aastasadu on oldud hästisöödetud härras- sulane, kes ei tarvitsenud küsida: mis pean sööma, mis pean jooma või millega pean ennast katma? Kõike seda andsid ohrtrasti ja heldest käest keiser ja mõisnikud. Aga nüüd on kuldsed külluspäevad möödas ja — tahaksin uskuda, et jäädavalt. Kuigi härra Lattik tuleb ja ütleb otse kuulmatu avalikkusega kõnetoolilt, et tema usuküsimus Viljandis on lahendatud häbe- mata lihtsalt: Pea suu ja maksa palk, siis arvan mina, et sarnaseid teisi õnnelikke vai- mulikke palju ei ole.

Tuleb kohaneda uutesse tingimustesse, (J. Lattik, krst: Teie olge rahul, et Teie minu koguduse liige ei ole!) harjuda tänapäeva uue vaimuga ning see on kõike muud kui kerge neile härraspastoritele, kes oma pee- neis perekondis, kus aastasadu on puhunud teistsugused tuuled ja juurdunud teistsugused traditsioonid. Vilde on andnud võrratu tüübi üleminekuaja parunist — asunik Volters- hausenis, kes ennast tänapäevahädast üle

aitab oma idee, huumori ja praktiliste tütar- dega. Mina arvan, meie kirikumõisais on väga paljudes kohtades sarnaseid Voltershausen'id. Nad ei saa teisiti kui võpatada, et nüüd tullakse ja lõigatakse lõpulikult viimane lõng, lõng, mis kirikut tänapäev veel riigiga ühendab. Tõsi küll, ainelises mõttes ei paku tänapäeva status quo kirikule kuigi palju: kirikumaad ja iga-aastane toetus konsistooriumile — see on kõik. Aga vähemalt see teadmine, et vormal- seltki kuulud riigi külge, et oled avalikõiguslik asutus — see teadmine säilitab usku paremate päevade tulekusse: pole kadunud kõik. Nüüd aga tahetakse asetada endine kõikvõimas kirik teiste eraseltsidega ühesugusele alusele. Ja kuigi mitte kõik vaimulikud, siis ometi mit- med nendest ei saa leppida selle mõttega, et luteriusu kirikult röövitakse ta valitsev paatri- paik ja et ta peab muutuma teisteusuliste kiri- kutega üheõiguslikuks, asetuna ühele pulgale senniste paariatega: baptistidega, adventisti- dega ja metodistidega. See paneb tahtma- talt neid härrasid karjuma — karauul! Koht- lasema suuga kristlased ei tee sellest oma põhi- hirmust mingit saladust. Targemad neist katsuvad küll tolmu keerutada: et nõnda ja nõnda. Aga teised, näiteks härra Luur, tulevad ja pahvatavad otsekohe oma suure südame- mure välja. Kui üldkommisjoni alamkommis- jonis oli arutamisel usutunnistuslikkude ühin- gute ja nende liitude seadus, siis ütles härra Luur otsekohe: On enam kui küsitav, kas Eestis praegumaksev põhiseadus annab luba lahutada kirikut riigist. See olla seda enam kahtlasem, et hiljutine rahvahäaletamine olla näidanud: ristirahva rõhuv enamus olevat kiriku ja riigi lahutamise vastu. Sellepärast ei olla selle seaduse järgi mingisugust tarvet.

See kardetud üleminekuage on seda traagilise- sem, et meie uueaja värske viin nii hirmus visa on selginuks käärima kiriku vanus astjus. Meie kristlaste ringkonnad on osanud ärvida meie demokraatliku korra omavalitsuse suurest ja tervest põhimõttest selle kõige halvema osa: kärarikka demagoogia tegemise. Sellele on paremaks tunnistuseks meie kirikupäev oma kärakontsertidega, ja kommunistlikult mah- lakad koosolekud Tartu Peetri kirikus ning mujal. Rääkimata sellest, et sarnased mürglid usutundeid porri tallavad ja jumalat lausa teotavad, diskrediteerivad nad pealegi lagas- tavalt seda põhialust, millele peaks rajuma tänapäeva vaba rahvakirik — kiriku demokraat- likku omavalitsust. Pange siia juurde konsis- tooriumi mõistmatud sammud, käskotsustega kohapealseid konflikte autokraatselt lahendada, selle asemele, et oma karja uueaja vaimus ümber kasvatada katsuda, ja teie saate selle tänapäeva virrvarri, milles meie kirik kiigub, vigase tüüri

ja puruksrebitud purjedega. (Vahelhüüe E. Jonas' e, stp poolt.)

Juhataja **T. Kalbus**: Rkl. Jonas, palun rahu!

O. Gustavson (stp): Ning sarnases situatsioonis tulla ja läbi lõigata viimane ühenduslõng, mis seob kirikut riigiga — see osutub kristlastele meeletuks jumalavallatuseks, Eesti riigi kukutamiseks, nagu ütleb Jaan Lattik. Sellest need manöövrid, sellest need kavalad jutud Riigikogus ja ajakirjanduses: kõik on parimas korras, midagi ei vaja muutmist, on riigi ja rahva eluhuvide vastane igäüks, kes tihkab rõhutada kiriku ja riigi vahekordi ümberloova seaduskolmiku — usuühingud, matmispaigad, perekonnaseisu seadus — kiire vastuvõtu tarvet. Siin on jälle kord tõestunud see vana fakt, et reformeeritud luteri kirikus käiakse südant-silma pilgutamata põlise jesuiitide kõlbluslageda põhimõtte järgi: otstarb pühendab abinõu. Tuletagem meelde perekonnaseisu seaduse arutamise skandaalset saboteerimist härra Bauer'i ja vennaste poolt kevadel. Tuletagem meelde, mida kõneles härra Jaan Lattik Asutava Kogu päevil. Härra Jaan Lattik leidis, et perekonnaseisu seaduse maksuma pannes vaimulikud vabanevad vastikust kohustusest laulatada uskmatuid ja ristida nende lapsi. (J. Lattik, krst: Seda ma ei taha. Miks Teie minu peale nii vihane olete?) Seesama härra Jaan Lattik, kes nüüd „Päevalehes“ pastorina majesteetlikult matab perekonnaseisu seadust: rahu selle äbariku põrmule! Ja härra Tallmeister'gi oma Kuljus'ega: need läksid kõlisesse alles siis, kui konsistoorium pistis oma karistava käe nende protestantliku ihu külge. Kevadel oli härra Tallmeister üks neist, kes hääletas perekonnaseisu seaduse päevakorda võtmise vastu ja usuühingute seadusega ei näinud tal kiiret olevat. Nüüd kõliseb Kuljus ja Saulusest on saanud üle öö Paulus. Ses mõttes jääb aina soovida, et konsistoorium neid oma kirikukariga sagedamalt katsumas käiks — siis ehk progresseeruks nende protestantlus poliitiliseski suunas. (J. Luur, krst: Noh kas Teie Tallmeister'iga enam sõbrad ei ole, juba saab see ka! Teist ei saa aru!)

Härra Luur rääkis üpris lüüriliselt õrnust asjust, milliste kinostamisest tal olla lõpmata, lõpmata kahju. Lubatagu mul olla vähe jäme ja otsekohe öelda, mis mina sarnastest lüürilistest asjadest härra Luur'i suus arvan. (J. Luur, krst: Seda ma juba tean!) Pean otsekohe ütleva, et härra Luur'i enese huvides oleks käesoleva seaduse arutamise juures suu ilusti vett täis hoida. Sest härra Luur oli see, kes käis ja nurus üldkommisjoni üksi-

kute liikmete juures: ärge valige demokraatliku liidu uut esitajat usuühingute seaduse alamkommisjoni. See pidi olema kättemaksuks demokraatliku liidule, sest see julges härra Luur'i üldkommisjonist ära kutsuda ning ühe teise asemele saata. (J. Luur, krst: Sellel inimesel ei ole häbi ega au.) Siis oli härra Luur'ile isiklik kasu ja kättemaks kaugelt tähtsam kui see tühipaljas usuühingute seadus, mille arutamisest ta oma rühma esitaja hoopis eemale tõrjuda tahtis. (J. Luur, krst: Küll on solk, küll on häbematus!) Aga nüüd on härra Luur see, kes tuleb ja paatosega südant valutab usuühingute ja usklikkude huvide pärast. Mina arvan, kaugemale on vaevalt võimalik minna silmakirjalikkuses ja variseerikkuses. Siin tuleb nagu teenitud Kristuse sõna: Häda teile, teie variseerid ja kirjatundjad, teie salalikud, sest teie olete lubjatud haudade sarnased, mis küll väljaspidi nägusad, aga seestpidi täis surnuluid ja kõike rooja. Ja taas: Seesinane rahvas tuleb mu juurde oma suuga, ning austab mind oma huultega, aga nende süda on kaugel minust ära.

Kristlaste salakavaluse ja kõigi nende vastukatsete peale vaatamata oleme nüüd lõpuks ometi jõudnud usutunnistuslikkude ühingute ja nende liitude seaduse arutamiseni. Seaduseelnõu huvides oleks palju otstarbekohasem, ära jätta kõik need suured ja väikesed sünteesid, kõik need pikad vaidlused lihast ja vaimust ja nende ülestõusmisest ja muist seesuguseist asjust, mille üle vaieldes paar päeva aega viidatud. Kui teie kõik need suured ja väikesed probleemid tahate Riigikogus hääletamisel ära otsustada — sa jumaluke, mis siis kirikupäevadel lõpuks teha jääb. Need viimased põevad niikuinii tööpuudust ja peavad oma koosolekuid täitma mürategemisega. Seesugused vaidlused, olgugi lõppude-lõpuks viljatud, on ometi viisakamad, kui rumal Jumala hääle tegemine saapakontsadega härra Anniko organiseerimisel.

Muide — pühakiri pakub heitluses liha ülestõusmise pärast pidet nii Kuljus'ele kui konsistooriumile. Eks seisa ju seal: Sest saduseerid ei ütle olevat ülestõusmist ega ingleid, ega vaime, aga variseerid ütlevad nad mõlemad olevat. Ja üldse kogu selle kohtumõistmise ja eriti mõne kohtumõistja isiku suhtes ei saa teisiti, kui küsida püha Pauluse sõnadega: Kes sina oled, et sa teise sulase peale kohut mõistad. Teie näete, see Kuljus' e haigus on sama moodne kui hakkav: iga kõneleja peab talle tooma oma lõivu.

On kaks küsimust käesolevas seaduses, milliste juures võib asjalikult vaielda: usuühingute registreerimis-süsteem ja varanduste küsimus, nagu härra Einbund väga õieti tähendas.

Meie rühm arvab, need küsimused võetakse üksikasjalisemalt käsitlemisele II lugemisel, kus seadus paragrahvide kaupa arutamisele tuleb. Nüüd olgu öeldud vaid nõnda palju, et esimese küsimuse suhtes meie rühm pooldab seisukohta, et olemasolevate usuühingute ja nende liitude suhtes ei maksaks teha erandit teiste seltside ja liitude kohta maksvast korrast. Kui meil tänapäev maksab kord, et harilikud seltsid on enne registreerunud ja alles pärast liitudeks koondunud, siis ei ole mingit takistust ega raskust sama teed käia usuühingute liitude ehk kirikute registreerimisel.

Mis puutub varandustesse, siis on siseminister katsunud seletada, et seadust praegusel kujul vastu võttes ei muutu absoluut midagi. Siseministeeriumi esitajad on juba varem katsunud seletada, nagu säiliks kiriku varandus palju kindlamini riigi ja rahva üldvarana siis, kui ta on kiriku keskvalitsuse omanduses. See ei ole aga nõnda. Tähtis ei ole see, kes selle varanduse peremees, vaid see, milliste abinõudega riik tahab hoolitseda selle eest, et see vara, mida härra Einbund'ki ütleb olevat riigi ja rahva oma, tõelist kaitset leiaks mahamüümiste j.n.e. eest. Selles on küsimuse raskus. Praeguses seisukorras paistab aga nõnda olevat, et kui varanduste küsimust tahetakse otsustada nii, kuidas seaduseelnõu seda ette näeb, siis isegi selle seletuse tagapõhjal, mille andis härra Einbund, osutuvad need varandused söödaks, mis aitavad kiriku keskvalitsusel kinni hoida üksikuid kogudusi, kes tunnevad, et nad üldkiriku rüpes sugugi kodus pole. Ma leian, et sarnaseid kogudusi üle hinnatakse. Oma ideid kõrgeks ja kalliks pidades olgu nad valmis üldkirikust lahkudes omi varandusi maha jätma, või vähemalt kaotama õigust nende kasutamiseks. Aga kes on siis lõppudelõpuks need üksikud kogudused? Eks ole nad ka liha sama kiriku lihast ja luu tema luust, selle kiriku, mille aluspõhjaks on osutunud maine mammon. Üksikuil kogudustel ei ole ükskõik, kas lahkulöömisel jäävad kasutamispaljaks või ei jää nad mitte jne. (Vahelhüüe siseminister K. Einbund'i poolt.) Teie seletus jättis selle küsimuse täiesti lahtiseks, kas üldkirik võib lahkulöönud üksikogudustele nende endiste varanduste kasutamist keelda või ei saa ta seda. (Siseminister K. Einbund: Olge lahke, aga kus on siis paragrahv?) Teisel lugemisel tuleme selle juurde ja vaatame, kuidas asjaomase paragrahvi käsitlemisega lugu on. Üldse, härra minister, mis puutub Teie trööstivaisse tõendustesse ja seletustesse, nagu ei muutuks mitte midagi praeguses status quo, kui seadus praegusel kujul vastu võetakse, siis pean ma otsekohe tähendama, et ma igasuguse usu Teie trööstimise

kaotanud olen. Kui vastu võeti riigikorra kaitse seadus, siis olite Teie üks nendest, kes pühalikult töötas, et Teie tahate ühingute sulgumisel ning nimekirjade tühistamisel igapähe suhtes üksikult kaaluda, kas nad on individuell süüdi või mitte, aga pärast panite Teie kinni ja tühistasite kõik ühe ropsuga, millegist küsimata. Teie, härra Einbund, olite see, kes toetas selle seaduse vastuvõtmist kaaluva põhjendusega — see seadus tegevast sõjaseaduse olemasolu tarbetuks. Riigikorra kaitse seadus on maksvusel juba üle poole aasta, sõjaseadus aga kestab endiselt edasi. Teie olete jälle kord vaid sõnadega mänginud. Igapähe suhtes ja igakord ei maksa nähtavasti vanasõna: meest sõnast, härga sarvist.

Kokkuvõttes: seaduseelnõu praegusel kujul sunnib üksikuid kogudusi oma südametunnistuse kulul tegema kompromissi. Nad läheksid minema üldkirikust, kus nende jalgealune palavaks köetud, aga kartes sekeldusi varanduste suhtes, on nad sunnitud sinna edasi jääma. Meie meelest on see kõik muud, aga mitte selle südametunnistuse vabaduse austamine, millest kõneleb meie põhiseaduse § 11. Et siin kiriku keskvalitsus kirikust lahkulööjaid lambaid ei „tröösti“ vaid Jumala sõna ja palvega, vaid valusate okaspiitsadega, seda näitab meie hiljutine Iisaku koguduse lugu.

Lõpuks veel väike märkus härra Raudkepp'ile ta mitmekordsete hirmutamiste kohta rahvahääletamisega. See armas rahvahääletamine näib üldse olevat kristlastele asjaks, millega uhkustatakse igal võimalikul juhusel. See on nagu pörguvärava puru külanaise retseptuuris: mõjub kõhu kinni- ja lahtioleku korral ning kondivalu vastu samuti. Ma imestan vaid seda, et nad isegi Kuljus'e asja otsustatuks ei pea olnud rahvahääletamise põhjal. See igavene uhkustamine rahvahääletamisega näitab vaid seda, kuidas isendastõsise küsimuse võib teha koomiliseks. No, pangu siis härrad kristlased käesolev seadus rahvahääletamisele. Ma olen päris veendunud ja kindel selles, et sellel uuel rahvahääletamisel kristliku rahvaerakonna tasakaalu mõttes terve tagajärg on: mehed pääsevad ometi suurustamisepohmelusest ning hakkavad nägema kaine silmadega. Härrad kristlased ehk hakkavad nägema ja tundma sedagi, et tänapäev lõhnab veidi skandaalselt, kui juletakse tulla oletuste ja arvamisega, nagu ei tohiks Riigikogu kiriku käest luba küsimata üldse otsustada, ei kiriku varanduste ega koguduste registreerimissüsteemi küsimust. Need laulud kuuluvad keskaega, nad on ajast ning arust ära. Ja kui nendega ometi tullakse, siis tänu vaid sellele, et härradele kristlastele viimase rahvahääletamise tagajärjed liig sügavalt ja karde-

tavalt pähe on löönud. (H. Bauer, krst: Teie loogika on skandaalne!)

Need härrad on siis need õiged nutunaised, kes tulevad ja kurdavad sellest, kuidas Riigikogu tahab koormata oma patust hinge uue patuga: käesoleva seaduse vastuvõtmisega, kirikult selleks õnnistust küsimata. Kui Riigikogul tõesti on hingel patte ja eksimisi kehvade ning usklike huvide vastu, siis tuleb neid patte ja eksimisi otsida eestkätt härrade kristlaste endi ridadest. Kes olid need, kes kevadel hoolekandeseadust mõnitades kutsusid selle arutamist igatepidi maha saboteerida? Härrad kristlased. (J. Lattik, krst: Ärge luisake! J. Luur, krst: See ei ole õige!) Kes on need, kes sügava ja tõsise usutunde ja usuvabaduse eest võitlemise on toonud ohvriks poliitilisele spekulatsioonile Kristuse nimel? (J. Luur, krst: Ärge teotage Kristust!) Härrad kristlased. Nende kohta eelkõige maksab Kristuse sõna: „Häda teile, teie kirjatundjad ja variseerid, teie salalikud!“

Juhataja **T. Kalbus**: Riigikogu koosolek on kestnud üle kahe tunni, ma kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 7.20 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 7.35 m.

Koosolekut juhatab abiesimees **T. Kalbus**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

Juhataja **T. Kalbus**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

L. Raudkepp (krst): Meie ei ole oma riigi töös eilsest päevast, vaid meil on kogemused olemas, mis oleme kätte saanud nii mõnegi hea aasta jooksul. Kuigi need head aastad on ühenduses olnud paljude raskustega, aga oleme kogenenud.

Käesoleva seaduse tähtsust tähele pannes võiksime öelda, et Riigikogu oleks ikkagi pidanud selle seaduse väljatöötamisel rohkem tähelepanu andma kirikule. Kui siin juttu on olnud väga õrnalt rahva hääletamisest, siis ei ole see ainsam võimalus, teoreetiline vähemalt, vaid oleks veel teisi võimalusi olemas. Kui Riigikogu komisjonid töötavad seaduseelnõude kallal, siis võidakse igal ajal valitsuse esitaja kutsuda, et selgitada küsimusi. Kas on aga seda tehtud kirikuesitajatega. Kui see seaduseelnõu välja töötati, kas on kutsutud komisjonidesse mitte ühe, vaid ka teiste kirikute esitajad, et nende arvamist ära kuulata. Seda ei ole tehtud. Igatahes on siin ühekiilgselt toimetatud.

Samuti kui tahetakse kiriku arvamist ehk teisel teel tundma õppida, arvamises olles, et kiriku juhid ehk ei peegelda endas kiriku arvamist laiemas ulatuses, siis võiks näiteks selle seaduseelnõu arutamise edasi lükata. Võiks ka niisugune otsus olla, et kutsugu kiriklikud organisatsioonid oma kirikupäevad või sinodid kokku, siis saaksime kohe teada kirikuliikmete või usklike arvamise. Käesoleva seaduse kohta ei ole meil mõtteski olnud rahva hääletamisega uhkustada, nagu härra Gustavson seletas, et meie erakonna poolt olevat igavene uhkustamine rahvahääletamisega. Kui mina rääkisin siin rahvahääletamisest, siis ei teinud mina vahet ei „teie“ ega „meie“ vahel, kuid härra Gustavson, mitte nii viisakas olles, hakkas kohe vahet tegema. Mina läksin viisakuse alanduses nii kaugele, et fraseoloogiliselt arvasin enda just Teie hulka ja ütlesin, et „meie“ peame ikkagi arvestama rahva meeoluga. Mingit vahet mina erakondade mõttes ei teinud, vaid olin äärmiselt viisakas. Kui siis tulakse minule moraali lugema sealt poolt, et meie poolt ilmsiks tulevat „igavene uhkustamine ja hirmutamise“, siis on näha, missuguste inimestega meil tegemist on, ja ei ole kõik ammugi ju nii, nagu härra Gustavson arvab, kes armastab kiriku vigu arvustades siin esineda väga jämedates ütelistes.

Õienduseks nimetaksin, et härra Gustavson'i etteheide, nagu oleksid kristlased hoolekandeseaduse arutamisel selle seaduse vastu olnud, ei ole õige. Palun tõega ikka õrnalt ümber käia. Kui meie hääletasime mõne paranduse poolt, siis ei tähendanud see, et meie selle seaduse vastu olime. Lõpufakt oli ju see, et kristlik rahvaerakond in corpore hääletas lõpuotsusel julgelt selle seaduse poolt. (Sagedad vahelhüüded.)

Meie peame aja arengut tähele panema ja ei või mitte sotsialistliku mõtte kõrgusele asuda ja arvata, et sellel mõttekõrgusel kõik selge on. Tuleb ikka elu rohkem tähele panna. Ja mis ütleb meile elu? Ta ütleb selge sõnaga — ärge lõhkuge! (O. Amberg, krst: Õppige seda, et ärge lõhkuge.) Nägi ju rahvas väga hästi, kuhu kaldus Riigikogu tegevus enne 1. detsembril. Kas see ei olnud pudenemise ajajärk? Kas rahvas kiitis seda heaks? Enne 1. detsembril läinud aastal oli meil sama meeolu poliitika, nagu ta praegu kiriklikuis asjus esile kipub. (L. Johanson, stp: Kus Teie mees 1. detsembril oli? Sagedad vahelhüüded.) Meie jääme praegu oma seaduseelnõu juurde. Igatahes mõistis rahva enamus otsekohe hukka erakondade kokkupõrkeid ja sealjuures väga ägedaid kokkupõrkeid. Eesti rahvas, kes ei ole arvu poolest suur, ei või heaks kiita lõhkumise tööd, olgu see Riigikogu,

või olgu see kirikus. Meie saaksime sellest aru, kui kirik ise oma tegelaste kaudu, nagu ütleme, Riigikogu liige Tallmeister deklareeris, seda teeks, aga kui nüüd tullakse sealt poolt, kus kiriku ja usu vastu ollakse, samade mõtetega, siis võiks öelda, et rahva arvamine ei või kahesugune olla, vaid rahva enamus mõistab ka siin selle lõhkumise töö püüde tingimata hukka. Et ma siin ei räägiks nii pealiskaudselt, selleks loeksin ette lühikese dokumendi selle kohta, mis üks kogudus on otsustanud. See on Vastseliina kogudus, mis lõunapool asub, kus harilikult rohkem temperamenti on, kuna Iisaku kogudus, mis põhja pool on, võiks asjalikum olla; ta on aga ennast kaasa kiskuda lasknud kellegi temperamendi poolt. 4. okt. s.a. peeti Vastseliinas koguduse peakoosolek ära, millest rohkem kui 1000 koguduse liiget osa võttis. Ma loen paar kohta sellest protokollist ette: „2. Vastseliina kogudus on sel enesestmõistetaval arvamisel, et Eesti riik kirikust lahkumise pärast veel sugugi ei tarvitse oma sennist põhiseadust ja riigikorda tühistada ja maakondi ühes valdadega mõne uue riikliku korra loomisele üles kutsuda. Olgu lahutatud või mitte, riik jääb ikka seks, mis ta oli. Vastseliina kogudus paneb imeks, et viimasel ajal mõned hääled kiriku suhtes vastupidiselt rõhutavad, nagu peaks riigist lahutatud Eesti evangeeliumi-luteriusu kirik otsekohe ja automaatselt oma sennise organisatsiooni tühistama ja algrakukesteks pudenema, kes endid suure vaeva ja käreaga siis jälle rühmade ja rühmakeste kaupa peaksid koondama hakkama. Sarnase otstarbetu killustamise tagajärjeks oleks kõigepealt hõiskamine vaenlaste leeris ja paljude koguduste lõpulik kiviotsajooksmine. Juba sellepärast peab Eesti kirik lahutusjärgust tervelt ja tervikuna välja tulema. Seda enam, et lahutuse küsimused iseenesest sugugi seda kalimat vara ei riiva, mis kiriku südamepõhjas varjul. Pealegi on Eesti kirik poliitilise revolutsiooni ajajärgus 1917.—1921. a. oma tarviliku ümberkorralduse juba läbi viinud ja ka olulise iseseisvuse saavutanud. Nimetatud põhjustel teeb Vastseliina kogudus oma juhatusele kohuseks, igasugused ümberkorralduse kavad, tulgu nad paremalt või pahemalt tiivalt, sõnalausumata ja sihikindlalt tagasi lükata. 3. Kui peaks lahutuse tagajärjel kiriku kehas siiski kriisitamisi ja lõhkumisi tekkima ja meeltesegadus maad võtma, siis kohustab Vastseliina kogudus sarnasel korral oma juhatust koguduse nimel viibimata selleks otsustavaid samme astuma, et kindel ja püsiv ühendus saaks alal hoitud selle suurema või vähema kirikliku üksusega, mis maksval viisil pühitsetud Eesti evangeeliumi-luteri kiriku piiskopiameti ümber koondumas. Piiskopiamet on meie kiriku ise-

seisvuse sümboliks ja tema ühtluse nähtavaks kaljuks.“

See meeolu, nagu ta meile siin esineb selle protokollil ära kirjas, on laialdane. Ja kui tahetakse rohkem dokumente selle kohta saada, siis on selleks võimalus olemas, muidugi sellel eeldusel, et üldse tahetakse rohkem koguduste häält kuulda võtta, ilma et siin ülepea-kaela hakataks otsustama. Üldse on käesoleva seaduse arutamisel palju tahetud meeolu luua. Meie peame aga kõigist meeolu käikudest välja jõudma selgele mõtlemise ja otsustamise pinnale. Ei või meie ju näiteks sarnase meeolu tekitamisega rahul olla ja seda kinni naelutamata jätta, nagu see ilmsiks tuli ühes vaidluses „Päevalehes“, kus keegi „Lg“, tähendab, et missugune kogudus, kes omale näiteks uue oreli muretsenud, annaks selle oreli kiriku keskvalitsusele. Niisuguste mõtetega võib esineda ainult selleks, et meeolu teha. Muud põhjust siin ei ole: tahetakse ainult koguduse meeolusse mõjuda ja öeldakse: vaadake, teilt võetakse kõik ära! Praegusel ajal on ju sennise seaduse järgi sarnane lugu: kirikud ja kinnisvara ei kuulu otsekohe kogudusele, — see on ju mitukümmend ja sada aastat nii olnud — ja keegi ei või öelda, et näiteks Kaarli kirik ei ole Kaarli koguduse, ja Tartu Pauluse kirik Pauluse koguduse päralt, vaid kasutamine ühes piiratud omaniku õigusega on neile ikkagi antud. Lõpuks ütleksin ma nii palju: kus tulepäid on, seal on ka palju tuulepäid.

K. Päts (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Meie vaidlusi kiriku ja riigi lahutamise üle kuulates kerkib minu silmi ette pilt: arsti juurde tuleb keegi, kellel on tarvis operatsiooni teha, arst aga selle asemel, et haiget järele uurima hakata, et leida, kuidas haigust välja löigata, hakkaks mehele etteheiteid tegema ja ütleks, sina vist ei ole hea perekonnaisa, laste eest ei kanna hoolt, lauakirikus ka ei käi, vististi mängid kaarte ja muid puudusi on sul palju... Selle aja jooksul läheb aga haigus edasi, arstimisest ei ole juttugi. Mina usun, et niisuguse arsti juurde haige teinekord ei lähe.

Mina arvan, et Riigikogu on teataval viisil oma peale arsti ülesanded võtnud, et neid haiged kohti riigi organismis välja ravitseda, mis riigielule hädaohtlikuks võivad saada. Niisuguseid arsti ülesandeid enese peale võttes peab Riigikogu kõigepealt niisuguste küsimuste juures nagu arst uurima, analüseerima ja neid teaduse resultaatte käsitamisele võtma, mis sel kohal tarvilikud võiksid olla. Meil on praegu tegemist puht juriidiliste küsimustega. Meie oleme aga paar päeva kuulnud vaidlusi igasugustel teoloogilistel aladel ja, õnneks veel, ainult ühe usutunnistuse piirides. Kui meil

aga neid usutunnistuse esitajaid rohkem siin oleks, kui meil oleksid Rooma-katoliku, apostliku-õigeusu koguduse, baptistide ja vanausuliste esitajad siin, ja kui neist igäüks hakkaks oma usutunnistuse seisukohalt kiriku lahutamise küsimust arutama, siis vist meie oleksime küll Paabeli segadusse jõudmas. Nii neid asju ajada, minu härrad, ei või. Kiriku ja riigi lahutamine ei seisa selles, et meie tõrjuksime eemale kirikud pika- või kuppeltornidega, või sinagogid või mustades ametkuubedes esitajad. Kirik ja riik on kaks asutust. Juriidiliselt on asutuse mõiste teatav kogu õigusi, niisugune kogu õigusi, mis ennast iseseisvalt arendada võivad, kel oma iseseisev elu on. Kui meil siiski riik ja kirik üksteisest lahutada tulevad, siis peame meie ühte teatavat kogu õigusi teisest lahutama. Kõik, mis nende õiguste all elab, see jääb kõrvale. Kui meie põhiseadus nõuab meie käest usu ja kiriku lahutamist, siis tuleb meil põhiseaduse põhimõtteid aluseks võtta ja teatavaid nõudmisi enese kohta maksma panna.

Meie põhiseadus on meile, kui seadusandlikule kogule, piiri pannud. Meie ei või, meie ei tohi ega meil ei ole enam õigust kiriku sisemistesse asjadesse tungida. Meie ei või seadust välja anda kiriku sisemise korralduse kohta, kui meie ei taha oma põhiseadust rikuda. Minu eelkõneleja, rkl. härra Gustavson tähendas, kes võib meile seda keelata, kas on põhiseadus kirikuasju nii või teisiti korraldanud? Põhiseadus on see piir, millega rahvas Asutava Kogu läbi, kellel mingisugust võimupiiri ei olnud, oma tulevasele seadusandlikule esitusele Riigikogu näol piirid on pannud. Ja põhiseaduses on kaks nõudmist üles pandud: meie peame kiriku riigist lahutama ja selles juures niisuguse korra looma, et tulevikus ükski usulahk, ükski kirik ei muutuks teise ees enam õigustatuks, või vastupidi, et ükski kirik ei oleks teistest halvemas seisukorras. Meie peame teatava kompleksi seadusi, mis meil Vene riigist üle võetud, see on ühe osa Vene seadusi riigi võimu alt välja eraldama. Kui meie kirikule anname võimaluse iseseisvat elu elada, see tähendab iseseisva kiriku riigis luua, siis ei tähenda see veel seda, et meie kiriku riigist välja heidame ja sellega kiriku vastu vaenulikud oleme. Ei, meie anname kirikule vaba autonoomia, muidugi teiste riigi seadustes ettenähtud võimaluste piirides ja seda mitte üksikule kirikule, vaid meie anname võimaluse oma sisemise korra järele vabalt elada ja areneda kõigile kirikutele, tülitsegu nad isekeskis, otsigu tõdesid, see on nende sisemine asi, riik on neile oma autonoomia seadusandlikus korras andnud ja ei sega ennast sinna vahele.

Kui läheksime meie sellest välja, et loome uue korra ühe usutunnistuse jaoks, ja see kord oleks niisugune, mis teistele usutunnistustele, teistele kirikutele ei kõlbaks, siis rikuksime sellega oma põhiseaduse nõudmist, et kirikud peavad ühesugusele alusele seatud olema. See on väga tähtis nõue, ma kriipsutan seda alla sellepärast, et ma pärast näitan, kuidas see nõudmine, mida siin mitmelt poolt rõhutatakse, takistaks kirikute õiglast lahutamist — mis meie riigis praegu on ja veel tulevikus võivad tulla — ja nende vaba elamise õigust.

Kirikut riigist lahutada, tähendab teatud kompleksi õigusi, mida Vene riigi valitsus kirikule andis, välja eraldada riiklike seaduste kogust. Sellejuures tekivad küsimused, kas võime meie selle lahendamise juures, kui veel põhiseadus maksev, kirikut ümber korraldada, reformeerida. Mina arvan, et mõte — lahutamine — ütleb iseenesest juba kõik. Meie ei tohi lahutamise juures mingisuguseid norme luua kirikute sisemise elu korraldamiseks, sest põhiseadus keelab selle ära. Meie peame ainult lahutama nii kuidas nad tekkinud on, peame andma neile võimaluse iseseisvalt edasi elada ja oma korda luua. Lahutamine ei tähenda veel reformeerimist, vaid lahutamine seisab selles, et võetakse kaks asutust ja seatakse üksteise kõrvale. Kui meie sellest seisukohast välja läheme, missuguseid kategooriaid võiksime eraldada õiguse kompleksist, mis riik on loonud aastakümnete jooksul, siis leiaksime, et riik korraldas seadustega mitmekülgset kirikute elu: kõigepealt korraldas ta kirikute asutusi, nendega on tihedalt ühenduses ka kirikute varanduse küsimusi korraldavad seadused. Teiselt poolt andis riik seadusi selleks välja, et kaitsta, hoida, kindlustada kirikute sisemisi tõetunnistusi, dogmasid, neile teatavat kindlat korda luues, kuidas neid vastu võtta, arendada ja pealetungimise eest kaitsta. Kui meie nüüd need kolm kategooriat seadusi üksteise kõrvale seame, siis peame ütlema, et üks neist, nimelt see kategooria seadusi, mis oli antud kiriku sisemise elu kohta nende usutunnistuse puhtahoidmise ja kaitsmise kohta, ketserite karistamise kohta, lahutamise puhul meist täiesti puutumata peab jääma. Meil ei ole lahutamise küsimuse juures õigust arutada küsimusi, kas on õige, et Jumal elab Buddha sees või kas Jumala asemik Rooma paavst on, või Kristus, või kas ülepea mingisugust maa-pealset Jumala asemikku tunnustada jne., kõik, mis siin nii ägedalt päevade jooksul sellest räägitud, on meist mööda räägitud. Meie ei siin mingisugust otsust anda, seda võib sisemistel korraldustel või kirikupäevadel rääkida, meile keelab põhiseadus selle ära. (O. Gustavson, stp: Aga kõlbluse kaitseks võib

nõudmisi üles seada.) Kõlbluse kaitse ei ole ükski kiriku kaitse, kõlblised mõisted seisavad niisama väljaspool kirikut. On uskmata inimesi, kes kõlblusele kaitset nõuavad, ka Asutava Kogu usuvastased on öelnud, et nad ei taha usuõpetust vaid tahavad kõlbluse õpetust. Kõlblus on õigusliku korra alus ja tema kaitsmine on riiklik, aga mitte kiriklik ülesanne. Seda kategooriat kiriku sisemises elus ei taha, ei või ja ei pruugi meie puudutada. Need jäävad kiriku sisemise elu küsimusteks.

Mis kiriku asutusi korraldavatesse seadustesse puutub, siis peame silmas pidama, missugused võimupiirid meil, kui seadusandlikul kogul, sellel alal olemas on. Kas võime meie sisse tungida kiriku praegustesse organisatsioonidesse, neid ära hävitada ja nende asemele uusi luua? Siin seda küsimust otsekohe ei ole puudutatud, aga vaidlus üksikoguduste ja üldkiriku üle on sisuliselt vaidlus selle küsimuse ümber, sest, minu härrad, kui teie võtate enesele selle seisukoha, et meil ei ole tarvis registreerida praegu olemasolevaid kirikuid, nii nagu nemad on välja kujunenud keskasutusena — mis meie siis näeme? Meie näeme, et sellest laialisest asutusest, organismiküllasest kogust, mis igal kirikul olemas on, selle uue seadusega välja lõikaksime ühe osa. Ja kui meie võime ühe osa välja lõigata, siis on ju täiesti loogiline öelda, et meie võime sinna ka juurde luua, ja miks ei peaks meie siis ka lubama välja lõigata kiriku kogudused. Meil võidaks siis tulla ja öelda, lõikame kogudused välja. Kui meil õigus on keskasutusi ära kaotada, siis ei saa ma loogiliselt kuidagi seletada seda, miks meil sedasama õiguslikku alust ei ole ära kaotada kogudust. Ja mispärast ei või meie siit veel kaugemale minna ja öelda: ei ole tarvis registreerida kogudusi, vaid üksikuid inimesi; iga üksik usklik tulgu ja andku ennast üles siseministeeriumis või politseile — mina olen usklik ja minu usutunnistus on nii ja niisugune. Ja siis hakkame nendest üksikutest kogudusi kokku ajama — siin on 500 usklikku, see on üks kogudus ja sellele anname Kaarli kiriku, teine 500 jällegi üks kogudus, sellele anname Pühavaimu kiriku jne. Vaadake, kui meie seda teeme, siis tungime meie kiriku sisse ellu, meie hakkame kirikuid algusest uuesti looma. Lahutamine ei tähenda veel uuesti loomist, ta on teatav kõrvalseadmine, teatava seisukoha andmine riigis. Ja sellepärast, minu härrad, juba selle põhimõtte on, et meie ei tohi kogudusi hävitada, et meie ei tohi kiriku keskasutusi hävitama hakata, kirikuid keskasutusest lahutada, ja sellepärast ei ole mingisugust õiguslikku alust sellel vaidlusel, mis siin selle registreerimise juures peetud. Meie peame laskma kirikut selles seisukorras,

missuguseks tema välja kujunenud on, püsima jääda. Kirikud võivad endid ise ümber luua uue seaduse alusel, evangeeliumi kirik võib endale, kui ta tahab, paavsti panna, kui ta arvab, et tal see tarvilik on, võib ta Rooma paavsti kõrvale näiteks Tallinna või Narva paavsti määrata. Riik talle seda keelata ei saa. Tahab mõni teine kogudus lahku minna üldkirikust ja üksikogudusena edasi elada, tulevad koguduse liikmed kokku ja ütlevad: meil ei ole keskasutust, ei konsistooriumi ega muul näol tarvis, — siis võib see kogudus lahku minna, see on juba see autonoomia, mis neile põhiseaduse alusel antakse. Meie ei saa aga seda teha, et meie kogudused ära kaotame ja koguduste asemel üksikuid usklikke registreerima hakkame ja neist alles katsume kogudust teha. Sellepärast, minu härrad, ei ole meil mingisugust võimalust sellest asjast siin kiriku praegust seisukorda puudutada, hävitada, rikkuda või reorganiseerida.

Meie peame aga niisuguse riigikorra looma, mille alla, nagu ma juba tähendasin, kõik kirikud üheõiguslikult sobiksid. Kui siin kogu see aeg on vaieldud küsimuse üle, et meie hakkame kogudusest peale ja võtaksime niisuguse seaduse vastu, siis tooksin ma teile näite, et meie sellega rikuksime teatavate kirikute sisemist korda ja teeksime teistele kirikutele meie riigis registreerimise võimatuks. Meie teame kõik, et Rooma-katoliku kirik ei tunnista mingisuguseid iseseisvaid kogudusi. Tema ülesehitus on hoopis teistsugusel alusel. Seal on kiriku pea, kellel kõik kiriku õigused, Rooma paavst. Tema määramisel valitsevad kohtade peal metropoliidid, piiskopid, ja kuidas neid kõiki nimetatakse, — need kõik on paavsti võimu täitjad, paavsti organid koha peal. Juriidilisi isikuid, iseseisvaid rakuksi, selles mõttes, nagu need olemas on teistes kirikutes, seal ei ole, vaid on ainult üks suur kogudus, Rooma kogudus, Rooma-katoliku kirik. Kuidasviisi tahaksite teie nüüd ette kujutada seisukorda, et meil oleks niisugune üksikoguduste registreerimise kord maksmas, ja kui nüüd tahaks ennast registreerida Tallinnas Rooma-katoliku kogudus, ilma oma keskkorralduse registreerimata, siis satuks ta konflikti oma kiriku sisemise korraga. (Th. Tallmeister, rhsv: Aga kuidas Prantsusmaal registreeritakse.) See on hoopis teine asi. Prantsuse riik on kongregatsioonide seadusega kaugemale läinud, kui seda meile meie põhiseadus lubab. Võttes seaduse aluseks sarnase registreerimise viisi üldkiriku näol, teeksime meie võimalikuks ka Rooma paavstil oma kogudusi meil registreerida. Võtame meie seaduse vastu sel kujul, nagu ta meile praegu ette pandud, siis ei tuleks kohalik kogudus, vaid Rooma-

katoliku kiriku esitaja, paavsti nuntsius, peaks tulema ja Eesti siseministeeriumile esitama teate, et Rooma-katoliku kirik meie riigis ennast registreerib. Sarnases olukorras võib kirik iseennast registreerida ja oma väikseid raku-kesi lubada registreerida. Ei ole aga seda meil seadusesse võetud, siis ei saa seda ka teha. Nii looks sarnase korra vastuvõtmine olukorra, kus teatav kirik ennast ei saaks maksma panna, või peaksime meie juba kolmandal-neljandal kuul uuesti hakkama seadust revideerima, peaksime Rooma-katoliku kiriku jaoks seadusesse eriklauseli sisse võtma, kuna aga see kord lubab registreerida nii Rooma-katoliku kirikut kui ka kirikuid, mis koguni teisel alusel tegutsesid, nii nagu nad meil koha peal välja on kujunenud. Sellepärast seda küsimust alla kriipsutades peame tähendama lühidalt kokku võttes, et kirikute registreerimine võib sündida ainult niisugusel kujul, nagu nad praegu tegutsesid, nagu need organisatsioonid väljakujunenult juba olemas on. See registreerimise kord peab nii välja kujunenud olema, et ta kõik kirikud üheõiguluse alusele seab, et ta niisugustele kirikutele, kes kogudust ei tunnusta, võimaluse annab registreeruda. Niisugune kord on ettepanud seaduseelnõus olemas. Tõmbame sealt aga ühe poole maha, siis rikume sellega selle seaduse põhimõtet ning tungime seadusvastaselt kiriku sisemisse ellu. Teiselt poolt teeme võimalikuks koguduste registreerimise niisugustel kirikutel, kes kogudust kui juriidilist isikut ei tunnusta. Peab tunnustama, et vaidlused ses sihis, et jätta registreerimine ainult kogudustele, ilma mingisuguse juriidilise aluseta on, nad viivad loogilisele järeldusele, mille lõpuresultaadiks see oleks, et meie võiksimme ka kogudused ära hävitada. Seda õigust meie põhiseadus ei anna. Nii et ka meie põhiseaduse kohaselt tuleks käesolev seadus vastu võtta niisugusel kujul, nagu ta meil praegu esitatud on.

Kas kirikud on head või halvad, kas see keskasutus on aastasadade jooksul hea või halva poole püüdnud, see, minu härrad, on koguni teine küsimus. See on, nagu ma juba ütlesin, patsiendi käest küsimine, kuidas tema perekondlik elu on. Kes ei taha ühte kirikusse minna sellepärast, et see teda ei rahulda, mingu teise. Meil on vaba kord maksev, toodagu või Buddha usk siia ja kuulutatagu, ega me seda ei keela. Meie juures on usu alal kõik võimalik. Kuid kord peab igas asjas valitsema. Tuleb võimaldada, et kõik, kes tahavad end vabalt registreerida, seda teha võiksid, kuna kitsendatud kujul see seadus seda ei anna.

Kiriku organiseerimisega on tihedalt ühenduses ka kiriku varanduste küsimus. Pean tähendama, et mina kõiki neid vaidlusi suure

huviga pealt kuulasin ja et kõigi nende vaidluste juures minul kui juristil torkas silma üks juriidiliste mõistete selgusetus, milles paljud siplesid ja mis väga tähtis on silmas pidada ning alla kriipsutada. Meil räägiti siin palju kogudustest kui juriidilistest isikutest, aga meil kujutatakse ette, et juriidiline isik on ainult üksainus mõiste, ilma varjunditeta. Mittejuriidilisele on tuntud kaks isikut — füüsiline ja juriidiline, kuid jurist tunneb juriidilisi isikuid mitmesuguseid. Ja kui meie nende mitmesuguste juriidiliste isikute vahel vahet ei tee, siis ei saa meie ka nendest segadustest aru, mis kirikuvaranduste lahutamisel ja kõigi nende küsimuste lahendamisel siin selgeid väljavahetid tumestavad. Pean tähendama, et Rooma õiguses, kus õieti välja töötati juriidilise isiku mõiste, just Rooma kirik esimesel aastasajal väga suurt osa on etendanud selles, et niisuguse juriidilise isiku mõiste, mida siin ei ole silmas peetud, välja on arenenud. Ristiisu kirik võitles riigis oma õiguste eest, tungis Rooma riiki ja sai jõuks, mille ümber ka imperaatorid kogusid. Kirikule tuli palju varandusi kokku. Kirik pani end kui suurte varanduste omanik maksma õiguslikus elus. Rooma jurisprudents enne ristiisu kirikut ei tundnud niisugust asutust, temal oli tegemist Rooma riigiga, mis kujunes senatus ja populus romanus'esse, temal ei olnud kiriku kui juriidilise isiku kuju tundmata, tema mõiste oli selles veel arenemata, aga seal tuli kirik ja mis ta õpetas? Tema õpetas, et kõik need varandused, mis kirik tarvitab ja mis kirikule kokku tuuakse, ei ole kirikule, vaid kiriku asutajale Jeesusele Kristusele toodud. Viimane on kiriku peremees ja sellega ka nende varanduste peremees. Nüüd tuli aga nii välja, et kogunes hulk varandusi, kuid neil varandustel polnud omanikku. Seal hakkas Rooma juristide loogiliselt järeldav ja uuriv mõte tegutsema ja ütles, et meie tunneme niisuguseid juriidilisi isikuid, kus mitu isikut koos, kus nad kokku tulevad ja teatud õigused saavad. Roomlane ütles, see on universitas personarum, see on isikute õiguslik kogu. Aga mis siin on? Siin öeldakse, et see varandus on Jeesuse Kristuse päralt, tema on kiriku peremees, koguduse liikmed on ainult sulased. Siin tuli Rooma jurist otsusele, et kui on kogu varandusi, siis peab olema ka kellelgi õigus nende varanduste valitseja olla. Juhataja, peremees on kirikupea, Kristus, kes ei ole füüsiline isik, vaid on aateline kuju, fiktsioon. Juriidiliseks isikuks on varanduste kogu, mille õiguslikuks subjektiks on aade, siht, ülesanne, ja nii tekkis uus mõiste juriidilisele isikule, mida nimetati universitas rerum. Kuid jurisprudents ei või ette kujutada mingisugust asja, millel õigus on, vaid õiguse kandja peab elama ja mõelda võima,

peab olema subjekt, mis väljaspool asju on. Siis tehti fiktsioon, et otstarbe või ülesanne, mis nende asjadega ühendatud, on selle õiguse kandja. Kuid see otstarbe või idee ei saa neid õigusi täita muidu, kui tal peab selleks organ olema, kes neid õigusi täidab ja nende eest võitleb. Esiteks oli kirik kujutatud niimoodi, kuid pärast tekkisid kirikule lisaks igasugused heategevad asutused, nagu haigemajad jne., neid nimetas Rooma jurisprudents piae Causae. Sealts läks ta samm-sammult edasi ja ütles, et varandused, mis teatava otstarbega antud ja kus neil varandustel organ olemas, kus nad iseseisvalt elavad, see on iseseisev asutus. See on see, mida meie sihtvaranduseks nimetame, õige mõiste on tal asutus. Nii tekkisid kahekujulised juriidilised isikud, ning kirik oli sellele alusepanijaks. Kirikust tuli välja see juriidiline mõiste, mis asutuseks kujunes. On loomulik, et kiriklikus elus jäi see teine juriidiline isik algkujuks. Kirik ise oli selle juriidilise struktuuri kandjaks, teatavate õiguste subjektsiks. Meil, nagu ma tähendasin, räägiti kogudustest, et need isikud, kes seal koos on nagu teisteski seltsides, on nende õiguste kandjad. Seda ei ole aga ükski kirik tunnistanud. Rooma-katoliku kirikus ei ole ühtki kogudust, Seal on üksainus kirik, kelle pea on üleval ja selle pea õnnistusel töötavad all organid, kelle hoole all on kõik kiriku varandused. Nüüd võidakse vast öelda, et oli suur reformatsioon, see lõi Rooma-katoliku kirikust lahku ja nii on seisukord hoopis teiseks muutunud. Evangeeliumiluteriusu kirik ei ole see, mis Rooma-katoliku kirik. Aga nagu iga reformatsiooniga, nii on ka selle suure kirikliku reformatsiooniga lugu niisugune, et see reformatsioon, õieti revolutsioon, iseenesest loob ümber ühe väikese kogukese õigused. Kui meie aga vaatame luteriusu kiriku struktuuri ja tema varanduslikku seisukorda, siis peame imestama, kuipalju siin katoliku ajast järele on jäänud. Ainult personaal muutus ja muud midagi — idee, kuju ja vormid on endised, samuti ka õiguslikud vahekorrad. Enne oli piiskop kohapeal, kes keskvalitsuse asemikuna varanduste üle valitses. Piiskopil olid teatud õigused, jus episcopale, kirikus ja need õigused olidki, mis end kõha peal tunda andsid. Reformatsiooni järele tulid piiskopi asemele teised isikud ja asutused ja võtsid heameelega üle piiskopi valitsemisõiguse. Sõimasid küll piiskoppe paksudeks pappideks, kelle käes on suured õigused, aga kui nad need õigused reformatsiooni järele eneste kätte said, siis olid nad neid väga ägedad kaitsema. Kui vaadata meie kodumaa reformatsioonide tagajärgi aastasadade jooksul, siis näeme, et näiteks Tallinnas oli magistraat reformatsiooni eestvedaja. Rachärrad oli kõigekangemad mun-

kade vastased ning nende kloostritest väljaajajad, olid kõige kangemad mehed varandusi, mis munkadel oli, oma kätte võtmas. Tallinna linn kui niisugune, võttis kõik piiskopi õigused oma kätte. Kes arvab, et reformatsioon andis meie linnades kogudustele omavalitsuse, siis see eksib. Kui teie võtate kätte Tallinna õiguse ajaloo, näete, et kirikute asjus igal paremal juhtumisel otsustab ainult magistraat. Kogudustel pole midagi öelda. Neile anti teada, et varandused olid nende käes tarvitada, käigu kirikus, aga varanduste valitsemine, hoolekandmine ja maksude võtmine, see oli magistraadi kui piiskopi õiguste järeltulija käes. Meie näeme ka, et kirikutele või kogudustele ei luba Tallinna linnavalitsus kedagi valida, vaid nad määratakse magistraadi poolt. Viimati areneb asi nii, et magistraat lubab määrata gildesid. Suur ja väike gilde olid need, kes magistraadi valisid. Gildes valisid ja andsid ka kogudustele eestkostjad, aga üldine valitsemine ja maksude sissevõtmine oli kunni 1877. aastani Tallinna magistraadi käes ja kui te vaevaks võtaksite Balti õiguse kogu lehitseda, siis leiaksite, et magistraadil oli iseäralik asutus, nõndanimetatud „Gotteskasten“, kelle kätte olid kogutud suured varandused, suured mõisad Tallinna ümbruses. „Gotteskasten“ võttis makse sisse, ta oli kollegiaal organ, ja tema valitsemisest võtsid osa gildede esitajad ning rachärrad. See oli Tallinna kirikute varanduste üle valitseja. Ma ütlen, see kestis kunni linnade omavalitsuste uuendamiseni ja kõik need kogudused, ka see kogudus, milles härra Tallmeister õpetab, Pühavaimu kogudus, oli kunni 1877. a. mitte iseseisev kogudus, vaid täielikult linnavalitsuse käsutada, tema hoolekande all olev asutus. Linna omavalitsuse uuendus tõi siin pöörde. Leiti, et „Gotteskasten“il on väga suured varandused ja kuberner nõudis, et need varandused peaksid linnale minema. Linnavalitsus aga seda ei tahtnud ja nii tekib üks väga huvitav protsess, mis iseenesest väga õpetlik. Linnavalitsus kubernerile käsku ei täida ja kuberner laseb prokurööri kohtusse kaevata, et linn oma omavalitsuse huvide kaitsja ja ei astu välja nende eest. Sennijani ei tunnistanud Tallinna linnavalitsus, et kogudused on juriidilised isikud, aga kui ta tahtis neile üle anda varandust, siis väkis ta, kui kogudused kohtus juriidiliste isikutena välja astusid. Vene ametnikud muidugi ei tundnud õiguslikku vahekorda ja lasid kiriku esitajaid protsessist osa võtta. Protsess läks kunni senatini ja oli seal üle 25 aasta täiesti paigal. Selle aja jooksul valitsesid kogudusi mitte koguduste esitajad, vaid siis tehti nii, et kõikide Tallinna linna koguduste eestseisjad valiti maksu kogukonna ja gildede poolt, sest magistraati

enam ei olnud. Härra Tallmeister, kunni Eesti ajutise valitsuse poolt koguduste kohta antud seaduseni olid ka Teie kirikus gildede ja Tallinna maksuvalitsuste esitajad valitsemas. Teie kiriku kogudusel ei olnud mingisugust juriidiliste isiku võimu, tal ei olnud võimalik kiriku varanduste üle valitseda. Ja seda nii kaua pärast suurt reformatsiooni! (T h. Tallmeister, rhvsv: Niisugune keskajaline kord tuleb nüüd lõpetada. Seda meie tahame!) Aga kuulge, minu härrad, seda lõpetab kirik ja mitte meie siin. Meie kogu aeg räägime, et tehke oma kiriku omavalitsuse piirides seadused, aga jätke meid rahule. Ajutine valitsus lõpetas selle keskaegse ja õigustatud korra, sest et ta nägi ette, et kogudused oleksid muidu õhku rippuma jäänud. (Vahelhüüe T h. Tallmeister'i, rhvsv. poolt.) No, ja meie anname seda. Seal on ometi varandused, mida Teie üksi usuühingute kaudu ei saa.

Üldised varandused on teistel kirikutel nende ajalooliselt tekkinud korra järgi olemas. Võtke apostliku-usu kirik. Tal on keskkoht olemas, milleta ükski kogudus läbi ei saa. Kui neil piiskoppi pole, kes vaimuliku ametisse seab, mis nad siis ka kogudustes teeksid? Teie ütlete küll, et ärge neid registreerige, aga, härra Tallmeister, mis nendega siis saab? (T h. Tallmeister, rhvsv: Nendel on kogudused, need lasku ennast registreerida ja pärast ühinegu!) No jah, lasku ennast registreerida, Teie räägite nõnda, nagu oleks vanajumal taevast tulnud ja pannud peale ja kui nad seda ei tee, siis on see maailma hukatus. Meie ei või oma riigis sarnast korda luua, et asutused, kellel teatud varandused olemas, õhku rippuma jääksid. Kui teie peaksite vastu võtma niisuguse korra, et need ja need asutused ära kaovad, siis peaksite teie ka ütleva, kas nad jäävad senniks ellu kunni nende uued asemele luuakse. Käesolev seadus ei ole küllalt läbimõeldult selles asjas kokku seatud, sellepärast kui öeldakse, et kuus kuud aega antakse kogudustele ja keskasutustele ennast registreerida, siis peaks vana seadus ka kuus kuud maksma, aga seaduses on öeldud, et endised seadused kaotavad oma võimu seaduse vastuvõtmisega ühel ajal. (T h. Tallmeister, rhvsv: Seda võib parandada teisel lugemisel.) Võib küll parandada, aga kui kuus kuud on mööda läinud ja seda ei ole tehtud... (T h. Tallmeister, rhvsv: Igal kirikul on kogudus sees ja nad võivad end registreerida.) Vaadake, Teie ei ole küllalt loogiliselt seda asja järele mõelnud. Kogudus peab ennast registreerima, aga kui üks kogudus registreerub ja teine registreerub, aga ega see

veel juriidilist keskküüst ei moodusta. Kui meil 100 inimest lahus on, siis ei anna see veel seadusandlikku kogu. Kui teie 5—10 kogudust teine teisest lahus registreerite, siis ei ole sel veel mingisugust juriidilist alust keskasutusele või liidule. Kui meie vana kaotame ja uut ei taha luua, siis võib olla teie saate selleta läbi, aga teised ei saa. Need on puhtjuriidilised mõisted ja neid ei saa nii lihtsalt käisest raputada. (Vahelhüüe keskelt.) Keskasutusi luua, ja selleks et luua, on vististi aega tarvis. Vaadake, jumal löi ka kuus päeva ilma, ja meie ei või ühe momendiga niipalju kogudusi keskasutuseks muuta, millele isegi õiguslikku alust ei jää.

Mina tähendasin siin puhtõigusteaduslike külgede peale. Ma pean ütleva, et mina ei lähe mingisugusest erakonna huvist ega kiriklikust huvist välja, mina ei taha siin ühele huvile rohkem vastu tulla kui teisele. Rahulik juriidiline analüüs viib selle juurde, kui meie tahame järjekindlad olla, kui meie tahame põhi-seaduse järgi käia, kui meie tahame kiriku lahutamise küsimust nii otsustada, et meie ei taha kiriku elu sisse tungima hakata, kui meie tahame kirikutele võimaluse jätta kujuneda, kuidas nad tahavad ja võivad, kui meie tahame neile võimaluse jätta seadusandlikul alusel areneda, siis on ainult niisugune registreerimine viis võimalik, nagu see eelnõus esitatud.

Mis puutub kiriku varandustesse, siis tähendasin ma selle peale, et isegi evangeeliumiluteriusu kirik, kes reformatsiooni alal endisest alustest kõige kaugemale läinud, ei ole oma kiriklike varanduste õigusliku korra kohta midagi uut loonud. Tema on ainult need välised orgaanid, kes selle varanduse üle valitsevad, rohkem ilmalikuks teinud. Varandus teenib ka selles kirikus aadet, ei ole tarvitajate käes piiramata käsutada. Meil on, nagu ma tähendasin, ühelt poolt linnavalitsused, linnakodanikkude kogud, teiselt poolt on rüütelkond, kes enesele olid võtnud piiskopi õiguse kiriku varanduste valitsemiseks, samuti ka asemikkude panemiseks. Endised patroonid kogudustes ei olnud muud kui rüütelkonna poolt, kellel piiskopi õigused, saadetud asemikud. Juriidiliselt ei ole nad midagi muud kui praegused kiriku nõukogud. Kui endised patroonid ära kadusid, tulid nende asemele kohapeal kiriku kodanikkude eneste poolt valitud nõukogud. Need orgaanid pole iseenesest muutunud, nagu ma ütlesin, universitas personarum, isikutest koosseisv juriidiline isikute kogu, vaid on jäänud universitas rerum, kelle orgaanid on ainult teise kuju saanud. Kui meil kogu aeg toonitatakse, et seda õigust on rikutud, siis vaadake, see on suur eksitus, mingisuguseid õigusi ei ole ei ajutise valitsuse ega kellegi teise

poolt normeeritud, seda võib veel teha, võib kiriklik sisemine parlament luua oma autonoomilise korralduse abil.

Ma tahaksin, see on küll kõrvaline nähtus, siin ühte küsimust puudutada. Meil on õige palju ärevust sünnitanud ühe koguduse kiriku ülevõtmine, riigi käsutusse võtmine, see on Toomkiriku saatus. Mina pean tähendama, et niipalju, kui mina siin lühikese aja jooksul ette kanda suutsin, on kõigil vist selge, et Toomkiriku juriidiline alus mingisugusel viisil teistsugune ei ole, kui iga teise meie kiriku alus linnas või maal. Tema iseäraldus seisab ainult selles, et tema oli rüütelkonna või piiskopkonna kodukirikuks, kuid ei olnud temal mingit vahet teiste koguduste õigustega. Kui nüüd pahased ollakse selles mõttes, et Eesti riik on Toomkiriku ära võtnud ja selle juures õigusevastaselt talitanud, siis pean ma ütleva, et selles mõttes ei või mingisugust etteheidet teha. Kui katoliku piiskop ära läks, ütles rüütelkond: mina olen piiskop, sellepärast on ka Eesti riigil täielik õigus vormiliselt öelda: andke see kirik mulle. Kui meie aga tahame järjekindlad olla, kui meie seal, kus varemalt valitses rüütelkond, valitsemise riigile üle võtame, siis peame meie seal, kus kunni ajutise valitsuseni valitsesid gildede ja maksuvalitsuste esitajad, oletades, et magistraadi järeltulija on linnavalitsus, ka vastavale piiskopile õiguslikus korras üle andma, see oleks, meie peaksime linnade kirikud niisugusel korral linnavalitsusele üle andma. Seda ei mõeldagi teha. Vormiliselt on Toomkiriku ülevõtmine järjekindel, kuid riigi-poliitiliselt ja seadusandlikult pole see õige, sest kui meie kõik maa ja linna kirikud kogudustele üle andsime, siis oleks pidanud järjekindel olema ka kõigi teiste kirikute vastu, kuigi nad otsekohe rüütelkonna all olid. Mina tahtsin ainult tähendada, et juriidilise analüüsi järele on kõik kirikud ühesuguses seisukorras ja mingisugust vahet ei ole. (Siseminister K. Einbund: On vaks vahet!) Võtke allikad kätte ja teie näete, et nendel alustel mingisugust vahet ei ole, ühedel oli magistraat piiskopiks, teistel rüütelkond.

Neil kogudustel pole aga mingisugust juriidilist isikut olnud, neil ei ole ka oma valitud esitustki olnud. Ma ainult illustreerin seda seisukorda. Ma arvan, et meie ei taha seda ebaõiguslikku alust tulevikku võtta, sellepärast ongi selles seaduseelnõus parandused sisse võetud, mille järele võimalik on neid kogudusi tagasi anda sarnasel teel, et kirikul põhjust ei oleks riigi vastu tüli või vaenu alustada. Riigil on ükskõik, kuidas kirikud ennast sisemiselt korraldavad, tema peab välja minema rahuhoidmise seisukohalt, kodusõdadest eemale hoidma. Kui meie teistsuguse otsuse vastu võtame ja

seaduseelnõule niisuguse kaju anname, mida juriidiliselt kaitsta ei saa, siis on see suur eksim samm. Ma ütlen, siin ei ole tegemist mingisuguse poliitilise küsimusega, vaid siin on kaks kompleksi õigusi üksteise kõrval ja meie peame neid nii lahutama, et kogudused ütleksid: Meile on õigus tehtud, riik ei sega end meie sisemistesse asjadesse. Meil on oma organid, kes võivad välja töötada sisemise korra kava, kõik nuhtlused ja kõike muud, mis meil tarvis. Vaadake, kui see olemas, mida teie siis veel tahate, missugune peab see vabameelne seisukoht olema. Kas on see tagurline seisukoht, kui tahetakse, et kõik kirikud ühesugused oleksid. Meie anname õigused ja niisugused, et keegi ei tunneks ennast tagasi surutud olevat. Kas see on vabameelne seisukoht riigi ja keskasutuse vahel, kui öeldakse, vaadake, meie surume teile keskasutuse peale, tahate teie seda või mitte. (Vahelhüüe keskelt: Kes ehitab keskasutust?) Kes ehitab? Kirikute autonoomsed kogud. Kes ehitab, peab ometi loogiliselt järeldada võima. Kui teie registreerite ainult kogudused, siis ei registreeri ju keskasutus. See peab ju loogiliselt järeldada olema. (Vahelhüüe E. Veberman'i, rhvsv: poolt.) Ma kordan veel kord, mina ei kahtle selle juures, kui teie mu käest küsiksite midagi loodusteadusest ja kalalilmast, siis ei suudaks ma teile palju vastata. Aga kui teie tulete minuga, kes ma eluaga tegemist olen teinud juriidiliste küsimustega, vaidlema, siis ma imestan teie julguse üle. Arvatakse ju, et juriidiline teadus on niisugune teadus, mille üle igaüks võib vaielda. (Vahelhüüe E. Veberman'i, rhvsv: poolt.)

Juhataja T. Kalbus: Palun kõnelejat mitte segada.

K. Päts (põl): Vaadake, mul on juba highi otsaes, mina tahaksin ju teile kõige parema tahtmisega asja selgeks teha, aga mina vististi ei saa. Juriidiliste küsimuste mõistmiseks peab ju ka teatav jagu eelteadmisi olema, kui neid ei ole, siis on asjata edasi seletada. (J. Lattik, krst: Katsuge siiski veel, ehk saate!) Ei katsu enam. Ma ütlen, ma ei räägi sugugi selleks, et näidata mõnda jurisprudenti konksu. Mina räägin neist vahedest selleks, et kogudust ja piimaühisust ei seataks ühisele alusele, nagu seda nüüd julgelt tehtakse. Mina ei sunni kedagi mõtlema, kui see mõnel teataval alal raskusi teeb. Kui meie tahaksime objektiivselt vaadelda, siis ei ole teist analüüsi võimalust. Kui teie võite tulla ja näidata lahutamise küsimust, et mingisugused teised võimalused käepärast

on, siis kuulan ma teid. (V a h e l h ü ü d e d!) Ma ei tee teile etteheiteid, aga ma arvan, kui arsti juurde minnakse, siis ustakse, et ta suudab haiget kehaosa terveks teha oma teaduse tulemuste abil, ja kui õiguslikke küsimusi lahendada, siis ustakse, et selleks tarvis on teatud juriidilised teadmised, juriidiline mõtlemisviis. Seda juriidilist analüüsi on selle seaduse juures rohkem tarvis. (H ü ü d e d: L õ p e t a d a!)

J u h a t a j a **T. Kalbus**: Kuulen hüüdeid lõpetada. Et aga järgmisele sõnasoovalise sõna olen andnud, ei saa praegu lõpetada.

C. Schilling (sks): Meine Herren, ich habe nicht die Absicht das vorliegende Gesetz einer detaillierten Kritik zu unterziehen, solange der Schwerpunkt der Debatte noch ganz auf dem prinzipiellen Gebiete mehr deklarativer Äusserungen liegt, und gewissermassen den Charakter von Motiven zur Abstimmung trägt.

Es sind nur wenige Worte, die ich zu sagen habe, um die Stellungnahme zu den hier bewegten, tiefgreifenden Fragen wiederzugeben, wie ich dieselbe im estl. Deutschtum zu kennen glaube, wie sie jedenfalls aber unsere Fraktion vertritt. Sie alle kennen uns Heimats-Deutsche, als Menschenart, deren Sinn sich nicht leichtweg von gewohnter Form, von Tradition und bewährtem Prinzip löst. (M. Martna, stp: Ja, ihr Grundsatz ist, es bleibe alles beim Alten!) Nein, Herr Martna, unser Grundsatz ist dasjenige zu behalten, was wahr ist. Sie werden mir darin Recht geben, dass von den Banden, die uns alle, Sie und uns, an die Heimat schliessen, trotz der verschiedenen Muttersprache, die gemeinsame Zugehörigkeit zu einer Heimatskirche bisher wohl das ungestörteste, jedenfalls bis vor kurzem, das selbstverständlichste Band gewesen ist, denn dieses Bewusstsein bleibt immerhin eine starke Brücke, wo Nationalität und Politik auseinanderführen können. Das Zersplittern dieser Gemeinschaft durch ein Trennungsgesetz, das sich auf dogmatische Freizügigkeit aufbaut, wie es hier von einer Seite vorgesehen wird, würde unserer Ansicht nach einen wahrscheinlich sehr bald erfolgenden totalen Verfall des kirchlichen Gedankens überhaupt nämlich der christlichen Moral nach sich ziehen, denn dann wäre jedes Dogma, jedes Bekenntnis autonom, die Scheidung ob event. lutherisch, schliesslich christlich überhaupt, wäre nicht zu ziehen.

Wir Deutschen Estlands, unter denen gewiss auch persönliche, innerlich verschiedene

Einstellungen zum Bekenntnis vorkommen, würden es doch nicht für richtig halten zur äusseren Befriedigung jeder individuellen Auslegung den hohen positiven Einfluss zu opfern, den eine ideell ungeteilt dastehende Kirche unleugbar ausübt: uns ist eine in Splitter zerrissene Kirche an und für sich wesensfremd.

Es ist hier gesagt worden, dass speziell den deutschsprachigen Gemeinden und Gruppen eine Zerstückelung der Gesamt-Kirche in einzelne, von einander ganz unabhängige Gebilde eventuell nicht unwünschenswert, nicht unvorteilhaft wäre. Meine Herren! Ich gebe zu, dass es so sein könnte, vielleicht auch so sein würde, denn wir wären vielleicht die Einzigen die ohne dogmatischen Zwist, ohne Bekenntnisschwenkung dabei in sicherere Verhältnisse kämen, als es die jetzigen sind, die in kurzer Zeit zu schaffen eine unserer Meinung nach fehlerhafte Zentralleitung sich leider bemüht hat. Wir hoffen aber, ohne uns durch erwecktes Misstrauen, zugefügte Kränkung und geschwundene Achtungswerte bis zum Bruche mit einer Gesamtkirche bewegen zu lassen, an der Hand, der vorliegenden Novelle sei es hier, sei es auf dem Kirchentage uns diejenigen Sicherungen zu verschaffen, die uns aus schmerzlicher Erfahrung nötig erscheinen, um uns den Gedanken an eine Los-trennung von der Gesamtkirche nicht näher zu bringen. Ohne die Grundlage des gemeinsamen Bekenntnisses und einer gemeinsamen Zentrale aufgeben zu wollen, beanspruchen wir eine gesetzesfeste Sicherung unseres kirchlichen Besitzes, wie wir ihn bis vor kurzem unangefochten, ungestört und unleugbar de facto innegehabt und genutzt haben das Recht der Selbständigkeit als eigensprachige Gemeinschaft in den unser eigenes kirchliches Leben betreffenden Angelegenheiten, wie z. B. Ordination, Introdution und Regelung der gottesdienstlichen Form, der Agenda.

Das sind die Ziele, die zu erreichen, — sei es hier, sei es auf dem Kirchentage, — wir für nötig zu halten uns gezwungen fühlen, um in Ruhe und Zuversicht als Glied des Ganzen uns fühlen, und wirken zu können, was unser aufrichtiger Wunsch ist. Wir behalten uns daher von diesbezügliche Anträge zu stellen, um damit eine ideelle Zersplitterung der Kirche zu verhindern zu suchen. (H ü ü d e d: L õ p e t a d a!)

Juhataja **T. Kalbus**: Ettepanek ettepanek vastu võetud. Lõpetan
on tehtud koosolek lõpetada. (Hääleta- koosoleku.
takse.) Nähtava enamusega on Koosolek lõpeb kell 8.50 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **T. Kalbus**.

Sekretäär **J. Holberg**.

Abisekretäär **J. Piiskar**.

